

„Ha dúdolsz róluk, soha meg nem halnak”

HELIKON

IRODALMI FOLYÓIRAT

MEGJELENIK KÉTSZER EGY HÓNAPBAN KOLOZSVÁRON
X. ÉVFOLYAM 1999. 8. (286.) SZÁM — ÁPRILIS 25.

ára 1500 lej

Gy. Szabó Béla: Madáretetők

LÁSZLÓFFY ALADÁR

Az ember szerkezete

Tetszik emlékezni a régi, szakállas beugrató viccre? "Mivel játszik a norvég vasutas kisfia a sínek között?" A magas labdát ki-ki valami szellemeskedő malacsággal akarja leütni, pedig az igazi válasz pofonegyszerű: "az életével!" Ez az egyszerűségig, banalitásig, a túl könnyen kitalálhatóságig közügybe helyezett tragikum az igazi poén alapja. Egyszerűsége miatt, tüntető előreláthatósága miatt választanak, keresnek előreláthatatlanabbnak tűnő trágárságokat helyette. De hát mivel játszik annyi ezer ember, aki megnézte a múlt heti utimform rémképsorait azokról az áldozatokról, akik egy döntőnek bizonyuló pillanatban elbóbiskoltak, elnézték a szembejövő teherkocsit, beleléptek a gázpedálba, rosszkor gyújtottak rá? Satöbbi... Pofonegyszerűen megjegyezhető poének. Hogy mit nem kell csinálni. Az év ötvenkét hetében adják, s adásonként a nyolc-tíz valami, elvileg évi félezer nyi kizárható, kipipálható ponttá gyűl fel. Hogy mit ne...! De nem. A következő héten az újabb bal-esetsorozatban csupa olyan áldozat sorakozik, akik nagyon jól tudhatnák, ismerhetnék ezt a néhány feltételecskét, mégis elkövetik azt a könnyelműséget, hogy semmibe veszik őket. Mert nem ötvenkettő, vagy ötszázhusz, vagy ötezerkétszáz figyelembe venni való van, hanem csupán az a pár, ugyanaz a tízparancsolatnyi. Nos azt nem képesek

észben tartani, felfogni, elkerülni ezáltal a szerencsétlenséget. S nemcsak a viccbeli norvég, hanem a kínai, a lengyel, a francia, a román, a magyar vasutas kisfia játszik ugyanott ugyanazzal. Ugyanúgy. Az életével. Ahogy ugyanazoka (viccbeli) kormányzatok és szakszervezeti meg népvézerek, ugyanazok a tolvajok és zsandárok ugyanazoknak a népeknek, országoknak az életével. A Bibliától a Háború és békéig, a görög-perzsa háborúktól a CNN (itt, falun a ProTV) estíhíradójáig ugyanazokat a megkülönböztethetetlenül egyforma hír-búzaszerzemeket, eset-rízsszerzemeket csépelik ki az idő szalmájából. Tökéletesen tanulságmentesen. Halálosan hiába. Ne is tessék odanézni. Attól függően, hogy sofőr, miniszter, háziasszony vagy profi demagóg tetszik lenni, szakaszott ugyanazokat tetszik úgyis elkövetni: rosszkor tetszik majd előzni, sikkasztani tetszik, vagy bután szavazni, oda tetszik kozmáltatni az ország jólétét, jóhíret, jövődjét vagy csupán a család reggeli tejét. Mert ilyenek tetszik lenni. Szerkezetileg ugyebár. Persze az újságban, a tévében, a békeszerződésekben, hadüzenetekben, házasságkötésekben, válásokban, adócsalásokban, zabigyerék-sorozatgyártásokban és tömegmészárlásokban, aljas pletykák és barátbarúgó palfordulások esetén másokon rögtön észre tetszik venni, hogy ilyenek. Milyenek?

- Péntek János: Érvek a kolozsvári székhelyű, önálló, magyar oktatási nyelvű egyetem ügyében
- Király László: Sókert
- Lászlóffy Csaba: Áldozat
- Faragó József: Egy pálya a népballadák jegyében
- Egyed Péter: Sabrina, a Naplóból
- Vallasek Júlia: A hallgatás szava
- SERÉNY MÚMIA

OLVASÓINK
FIGYELMÉBE!

A postai lapterjesztő nyilvántartásában a HELIKON katalógus-száma 3012
Folyóiratunkra a szerkesztőségben is elő lehet fizetni 10 és 14 óra között
Kolozsvári előfizetőinknek díjtalanul kézbesítjük a HELIKON-t

PÉNTEK JÁNOS

Érvek a kolozsvári székhelyű, önálló, magyar oktatási nyelvű egyetem ügyében

1. A magyar népességben egyre fogy a felsőfokú végzettségűek aránya, csökken a magyar népesség iskolázottsági szintje, ennek következményeként egyre feltűnőbb és érezhetőbb a mellőzöttsége a román társadalomban. Az országos 5% fölötti arányhoz viszonyítva (mely Európában a legalacsonyabb) a magyar népességben belül ez 3,5% (1992-es népszámlálás), azaz 40–50.000-rel kevesebb, mint elvárható volna. Középiskolai végzettség tekintetében a magyar népesség az első helyen áll a romániai nemzetiségek rangsorában, egyetemi végzettségben a kilencedik helyen. Ez a törés mutatja legvilágosabban a meglévő szellemi potenciál és az intézményi lehetőség hiánya közötti ellentmondást. Ez a legfőbb érv az anyanyelvű felsőoktatás mellett.

2. A mai egyetemi népességben a magyar hallgatók aránya szintén jóval alacsonyabb korosztálybeli arányánál (legalább 4–5000-rel), és ez a jelenlegi rendszer korlátozó, diszkriminatív jellegének következménye.

3. A magyar anyanyelvű hallgatók több mint 60%-a román nyelven tanul, ennek legalább fele a helyzet kényszere miatt választja a román nyelvet (éppen a felsőfokú oktatási intézmények hiánya miatt). A kolozsvári "multikulturális" egyetem húszezer hallgatója közül kb. háromezer magyar nemzetiségű, és kétezer tanulhat anyanyelvén (hozzávetőleg ugyanolyan arányban, mint 15 évvel ezelőtt). Az arányok: 2.000.000-os magyar népesség: 200.000-es magyar közoktatás: 2000 magyarul tanuló hallgató Kolozsváron.

4. Vannak fontos területek, ahonnan a magyar szakemberek gyakorlatilag teljesen kiszorultak. Ilyen az államigazgatás, jog, pénzügy, gazdaságirányítás stb. Éppen ezek azok a szakterületek, ahol négy évtizede nincs lehetőség anyanyelvű egyetemi képzésre.

5. Csak önálló intézményben szüntethető meg a magyar egyetemi oktatók és a magyar nyelvű oktatás függő, alárendelt helyzete, csak így lehet kellő autoritása, csak így tehető vonzóvá, egzisztenciálisan biztossá az egyetem mint oktatóhely és mint kutatóhely. Csak ez szüntethető meg, fordíthatná vissza az "agyelszívást", a fiatal értelmiségiek elvándorlását. Jellemző példája ennek a marosvásárhelyi orvosi egyetem, ahol teljesen alárendelt helyzetben, 1990 után sem volt lehetőség a magyar oktatói helyek biztosítására.

6. Az egyetemi képzés és ennek intézménye része a magyar közösség több évszázados hagyományának.

7. A magyar nyelvű közoktatás igazi finalitását csak az egyetem biztosíthatja.

8. Ez az egyetlen módja annak is, hogy jóvátétel történjék az 1959-ben erőszakosan beolvasztott önálló magyar egyetem ügyében. Az egyesítési aktus egyébként megtorlás volt az 1956-os erdélyi és kolozsvári események miatt.

9. Több mint négyszázezer aláírás bizonyítja, hogy a magyar közösség igényli az önálló egyetemet.

10. A román államnak is alapvető érdeke, hogy polgárai kibontakoztathassák intellektuális képességeiket. A gyakran hangoztatott román "érzékenységet" az intolerancia eufemisztikus megnevezése a politikusok részéről. Az egyetem semmilyen román érdeket nem sért, legfeljebb abban az értelemben, hogy minden tudás hatalom, minden tudás érték, és ezt a hatalmat, ezt az értéket a kisebbségekkel is meg kellene osztani. A többségi hegemonia-igényeket kétségtelenül sértené. De megoldaná a magyar többségű régiók szellemi urbanizációját.

11. Megvannak az alapvető feltételei az egyetem felfutó rendszerben való elindításához (I. tanulmányi évvel). Ezek a feltételek ma lényegesen kedvezőbbek, mint amilyen a román egyetem feltételei voltak 1919-ben vagy a magyar egyetemei 1945-ben, ill. 1948-ban; vagy mint amilyen feltételekkel indultak az új állami egyetemek 1990 után (49 van jelenleg), nem is szólva az állami engedéllyel működő magánegyetemekről.

12. Kolozsvár-központúnak kell lennie az egyetemnek nem csupán azért, mert a magyar egyetem mindig itt volt, és mert nem lehet a város "feladására" kényszeríteni a magyar értelmiségieket, hanem, mert sehol máshol nem volna esélye egy új magyar egyetem akkreditálásának; az alapvető feltételei hiányoznának.

TÓTH ISTVÁN

Óesztendei számadás

"Szeresd hazádat és ne mondd..."
Vörösmarty

Fizettem füstpénzt, ebadót;
hiszékenységem kutyamód
befogta több kultúrpecér,
aki mások bőréből él.

Ebemen ők vettek gubát;
élek, mint nincstelen pupák.

Hízlalt mártírok oldalán
földarcú lettem és sovány.
Felszálltak, mint gyertyásmenet,
rám kormozták a tág eget.

S már hasztalanul megyek én
az apostolok szekérére.

Annak, ki korpába vegyül
— vétkesen vagy véletlenül —,
disznónál fogasabb beszéd
tépi a testét szerteszét.

Ott a szó mögül csonttörő
megkövült szörny kúszhat elő.

Eladták rég az én helyem,
bolondot járatnak velem.
Szárnyas nyarak, hulló-telek
leválnak titkon engemet.

És úgy rászédnek, mintha én
állnék a nagyvilág helyén.

Odébbmennék, de visszalök
sok harsogó honfikönyök,
amely magáról úgy rikolt,
mintha most vóna Jerikót.

S a csillagháborús beszéd
rengeti eszmék rendszerét.

És sorsom mégis arra szánt,
hogy eszmék koldusa gyanánt
csak köztük éljek, idelent,
mint zajban egy parányi csend.

Hisz midégy, ki mint zaklatott:
őhelyettük is hallgatok,

amíg csak darabokra tört
arcát mutatja meg a Föld;
míg a legkisebb fűzig
teljessé nem születhetik

a szó, mely nem töri tovább
a Teremtő arculatát.

Zsákutcák: szép csillagközők
s országos pusztulás között
szavak, csak addig szálljatok,
ameddig a varjakra dob

göröngyöt egy parasztyerek,
s a Föld arcára esettek!

Elsápad a szákszávú Föld;
mit az ősektől örökölt,
megőrzi, mint titkot a mag,
amely kalászként bólogat.

Míg ránk szól egy világnyi csend:
"Verba volant, facta manent."

Somostető, 98. XII. 31.

KIRÁLY LÁSZLÓ: Sókert

I. A sánta könyv

Ilia Mihálynak

Háborús könyveim így kezdődtek:
Bennünket Erdélyből kivettek,
Hadra orosz, török-tatár ellen.
Hej, ki a hűtös, ki a hitetlen?!

Hej Rákóczi, fejedelmeim,
Roskadnak keser könyves polcaim.
Dió-évi krími kapitányim!
Szerencs-szerencsétlen katonáim.

Fülem a hallásra — hallja folyton itt
Kétségbe esett parancsszavaim.
Szemem a látásra — ne láthasson mást:
Kös-gyönyörűségű tusakodást.

Közelharc — tete-à-tete —, itt van minden
E szarházi század- s ezredvégen.
Semmit se szól sánta isten-könyvem.
Ki adja meg magát ilyen könnyen?!

Sókerti ember nótája

Csak ezt a könyvet írom, úgy döntöttem.
Költőietlen, svihák dínomdánom.
Anyaszéki székelvények cseresznyét vittem,
Udvarhelyre, valami nyáron.

Két almásderessel — mint a boldogság.
Tizenegy évesen, akár a sárkány.
Utam korondi juhászok tárogatózták.
Meghatódok akkori önmagam láttán.

Fél az ember. A lovak jobban félnek.
Átadod nekik semmi hatalmad.
Öröklébe hajló védelmi ének.
Ha dúdolsz róluk, soha meg nem halnak.

Kidolgozatlan eme költemény.
Am az ember is kidolgozatlan.
Elhagyja, nyugózi álom s lelemény.
Tenyerén krisztusi seb vagy Nap van.

II. Jó reggelt

Ferenczes Istvánnak

1.
Hol vannak e nyomor időben az anyák?!
Egyetlen fiúkat hadba vevő apák.
A könnyet ejtő istenek.
Fáinkról tábori levél pereg.
Halni könnyű — ám élni nincs-reménnyel?
Lelkemből 6000 háború ég el.
S mindnek: mi itt a vesztesi.
És a ! és a ? jel?!

Hallgatunk, mint a mindent hallók.
Tisztán, akár a mit se vallók.
Barátim! — ki tudja, mit hiszek?!

Húnyást, térdet, hasalást javallók —
Sérthetők vagyunk, mint a tigrisek.

Karámot keríteni? —
Csakhogy a karám
Hitből van.

S nincs hitek.

2.
Alszik az ember megöletve.
Gyökér, se csontváz a teste.
Se arca, hazája — semmi sincsen.
Kupdába pálinkát, bort tölthetne.
Ülhetne veled: öregosz isten.
Testvéreként megölelhetne.
S amíg a sors szól: székelj ítem...

Ami csattogott, csattogni fog.
Vagy mégiscsak kivet fogú farkasok?

3.
S a gyönyörű hó után mi érkeztek...
Szívfünkre halavány, régi térzenék...

Tán jó, hogy itt vagy.
S itt vagyok.
Ím. —

Jó reggelt.
Uraim.

III. A vistai harangláb

R. B. Kornyevenek

Sose hagyj el azt, ami Uram.
Ne hagyj hazád — azt, ami van.
Ne hagyj el, mi a Sajó mentén
Elhagyott, dadogó, vak keresztény.

Erdélyi ember, elhagyatott.
Tatárvert haranglábban bújtatott.
Sosem bírsz hazádon végigválni.
Halálos erdélyi lárifári.

Am ím barátid mosolya itt
Följön az öröklét zászlait.
S önzönlik sok békés bárhol-bátor.
Tűnt-ezredeki szomorú hazákból.

S múlik a hó — mintha térzenék
Tűnt menetelését érzének
Emberek, kiknek élete ráért:
Meghalni lassú, lusta hazáért.

Csakhogy a szerelem nem akármí.
Sok tudott szeretni — haza-haladni.
Ócska lesz végül — kurva — szerelme.
S gyönyörű, mint a lobogónk selyme.

IV. Az ajtó

Gálfalvi Györgynek

Erdélyi vagyok, mint a hű kutya...
Übölt utánam kis sakál — vagy nagy.
Önök szerelemmel otthoni fák.
Halni se, élni se hagynak.

Meghalni, élni se akarok.
Nem-hinni, hinni se akartam.
Ezeresek jönnek, dicső hadnagyok.
Parázs alattam, olthatatlan katlan.

Zárjátok az ajtót, az időt.
Döglött történelmek a szóban.
Alszanak ágyatokban agyonlőtt
Katonáitok.
Jól van...

Kolozsvár, 1999. március 15-én

CSIKI LÁSZLÓ

Ki micsoda a magyarban?

Annak idején (is) sokan vallották, hogy a kisebbségek helyzetét nem az ide-oda csatolásuk, nem is méltóságos önmagukba zárkózásuk, még csak nem is szenvedések árán ki-harcolt jogaik oldják meg, hanem az európai integráció. Amikor "mindenki" kisebbségi lesz, tehát senki sem az. A kérdés utóbb bonyolultabbnak látszik, mint reméltük. A háromnegyed évszázada kisebbségben élő nemzet-részek kénytelen-kelletlen kialakították reakciójukat — reflexeiket — az asszimilációval szemben; a többségi magyarság államban lakó része viszont nem, és éppen ezért nehezebben viseli el az integrációt, bármit hozzon, jelentse is az. Fogadásához nincsenek meg az eszközei, a reflexei, talán a türelme is hiányzik hozzá. Márpedig a türelem magabiztosság jele volna, a biztos öntudat. Ekkor tanulhatna az "anyországi" a határokon túlesettektől. Egyúttal visszaigazolná, hogy szenvedéseik nem voltak hiábavalóak, tanulságuk összmagyar példaként használható legalább, még ha ők nem örvendenek is ilyen példavoltunknak...

Még mindig a ki a magyar kérdésnél tartunk, noha az bonyolultabb annál, semhogy

érvényes lehetne. Magyarországon belül, csak az utóbbi tíz évben is, politikai kérdés volt ez, nem egyéb, és emiatt megalázóan pontatlan, sőt a sorskérdésekhez képest szánalmasan kisszerű. Egymást váltó közhatalmak minősítették erkölcsileg és politikailag ellenfeleiket a származásuk szerint. Többször hangzott el e maradvány hazában az "idegen", mint akár Romániában a magyarokra. És viszont: a fajmagyar, a mély-magyar, sőt a jelzőtlen alakja is éppoly megvető jelző lehetett itt, mint amott a "bozgor". És ne szépítsük, ezzel együtt Magyarországi közhatalmai ugyanúgy kezelték belső kisebbségeiket (beleértve a nemzetiségeket), mint több szomszédunk is a magyarokat: a nemzetállam kialakításának célzatával. A módszer kifinomultsága nem változtat a lényegen.

Ez már a milyen vagyunk kérdéskörébe vág. Egy népnél sem alábbvalóak, persze. Fennebbvalók sem. Ezt mindannyiszor elfelejtjük hozzátenni. Tudjuk pedig, még meg is szenvedjük a tudatát. Tudjuk, de nem tudatosítjuk, csak elviseljük.

Magyarország képe éppen ilyen: latens. Lapangó, előhívatlan. Emiatt egy kissé sötét. Időnként ilyen-olyan (többszörre önigazoló) céltalattal előhívják egy-egy részletét ilyen-olyan

csoportok, "hatalmi tényezők" és értelmiségiek, a felnagyított részek pedig még annál is zavarosabbá teszik a képet, mint amilyen bonyolult. Hagyják meg a népet saját természetességében, sóhajtana az ember, ha merne. Reménykedik (az ember), hogy gazdagságunk bizonyítéka az is, hogy mindig akad kiemelni való, a másikat agyoncsapó részlet, és alkalmilag a gyöngédséget fűdi el a harcias indulat, a keménységet a lágy szürkeség. Biztosan így van, mert így van másutt is, ama boldogoknál.

A széthúzást hánytorgatjuk fel legrosszabb tulajdonságunkként. (Jó azért, hogy mi magunk kárhozzátjuk magunkat érte.) Ugy rémlik, tudatos gonosszággal törnek egymásra a felek, és még jó ügyekben sem érti egyik a másikat, nem hogy egyetértene. Bizony mondom, széthúzásunk az okosságunk bizonyítéka. Mindegyre változó, de mindig is köztes földrajzi, történelmi, politikai helyzetünkben az útkeresés vitte egyiket erre, a másikat amarra, és nem a nemzetileg sajátos vagy eredendő gonosszága. A számítás, persze.

Részlet a Tiszatáj 1999. 2. számában közölt esszéiből.

LÁSZLÓFFY CSABA

Áldozat

Véget vetek előző életemnek.

Ha olyan könnyű lenne. Mint feküdni s nem elmélkedni; lerázni magunkról az ismerős alkonyi fényt, mely meghitten öleli magához a téli délutánt. Mi a megnyugtatóbb? Hogy behunyt szemmel végig tudom járni gondolatban a szobákat s magam előtt látok minden kis részletet, vagy hogy mindegyre elismételek magamban: teljes közöny, itt is kívülről minden!

A tea onnan van, a rum innen, más-más környezet illatai. A tárgyak megszokottan pártatlanok. Magamban hordom — nem a bűnt, csak a bűnjeleket. Gyermekeimnek — mindegy, hogy a közelemben piszmoz, vagy elcsábítja majd az ismeretlen — tudok-e adni valamit, magamon kívül?! A jövő oda tör be, ahová beengedik. A múlt bentről, az agyamból dörömböl. Cinkosa vagyok: ő az a rozsdafoltos homlok, amelyre júdascsókot lehelek, ő az irgalmatlan, fennsőbbiséggel tündető tekintet, aki ellen én, másdrangúvá alázott állampolgár fújom a tüzes haragot, aztán a messzi elhagyatottságban kanyargó, fémfogantyús villamoson utolér egy banális verssor, és elgyengülök.

Az ősz szomorú barnásszürkéje volt a kísértés. Kátrányos fal előtt álltam; valaki (vagy csak egy árnyék?) mögém lopakodott, s hirtelen megint rám jött a beszariság. Féltem, pedig nem is biztos, hogy spicli volt. A belügyi tisztet két héttel azelőtt láttam utoljára: a propagandasztály főkéadereinek kocsiját vigyázta, s közben bátorító, már-már jóságos vigyorral kísérte kakamaka járásomat. Az igazi izgatottság csak azután, az olajfestékek frissen le kent falak közt vett rajtam erőt. Lehet, hogy egy kóbor kutya törzshelyét zavartam meg, az szimatolta meg hátulról a sötétben lötyögő nadrágomat. Rég magam mögött hagytam már a kátrányos tűzfalat, futottam, nemigen számított, hová, s váratlanul megbotlottam egy elomló, hörgő testben... Homlokán, nyakán irtózatosan mély ráncok; mintha füst és korom rajzolta volna olyan kíméletlenre. Egy Rembrandt-portré! — ítélt meg zihálva akkor, még nem hittem, hogy valaha látni fogom az eredeti festményeket. A jobb kézfejen nagy sebhely volt, a szája sarkából zöld nyál csordogált. A különös az volt, hogy a félig-meddig nyomorék helyzetben fekvő, elnyűtt alakban mintha magamra ismertem volna... Ilyen legyőzött leszel te is! — gondoltam.

Akkor éjjel indultam útnak. Mintha egy sötét torokból léptem volna ki a határ túloldalán. Nedvességtől izzottak a színek. A házfalak, a cseréptetők, a fák — minden esőtől csillogott.

Itthon a hazugság álarca, agresszivitása nyomasztott; ott kint a maradandó alkotások — a filiszteri lét megszabta találékonyság műanyag-csodái közepette a nagyság. Ha az ódon lehtáblák közt, a több száz éves árkád-soron lemegy a nap, az utcában meghúzódó örökösök korán ágyba bújnak, egy kicsit még olvasgatnak, habár legtöbbször nehezen értik, hogy ki mit mond oldalakon keresztül. Találomra felütöttem egy fényes fedelű könyvecskét. "Én még egyetlen orosz regényt sem tudtam végigolvasni — így a hősnő, a kis

Mimi. — Olyan bonyolultak... Ezer meg ezer figura jelenik meg bennük, és a végén kiderül, hogy összesen csak négyen vagy öten vannak." A mai nyugati polgár Gutenberggel is perlekedik.

Hertával kizártak tartottam bármilyen kalandot. Vénlányt könyveltem el már az első percben, később sem volt benne semmi boszorkányos. A kandalló mellett gubbasztott egész este, és telefonált. Időnként olyan életuntnak tűnt, hogy cseppet sem csodálkoztam volna, ha valamelyik pillanatban a nyaka köré hurkolja a telefonzsinórt. Megfürösztött — egy darab élet vedlett le rólam egyből; akkor kezdett nagyobb érdeklődést mutatni irántam. Nem csupán a fityegőmet láthatta gombolatlanul, de legkevesebb két gomb fityegett rajtam árván. Ő mint egy kecske, rám mekegett (minden kacagása ilyen volt, lovagiatlanság leírni ezt, jól tudom), majd egy bizalmas hátbaveréssel jelezte, hogy megbízik bennem. Én is olyan ital vagyok, amelyikből nem lesz párlat soha. Csak máshol, más recept szerint kevertek.

Lehetett volna számomra mulatságos is az az éjszaka. Kérte, hogy vetkőztessék le, úgy, ahogyan nálunk szokás, székeliesen; ájuldozott (vagy csak tette magát). Mikor már tele szájjal, élvezettel vett birtokába, csókolt, tépte, falta húsmat, rájöttem, hogy tapasztaltabb és korosabb nálam. Tombolva adta volna át magát nekem, én azonban úgy éreztem, hogy semmi sem köt hozzá. Még a dac — a sérüléseket elszenvedett idegené — sem hevített, hogy előítéletestül, komfortostul hatalmamban tartsam. A nekem kijárót — az élet "tartozását" — másutt, másoktól késztültem kikövetelni, nem tőle. Arra ébredtem, hogy leheletem elkeveredik az övével, brrr! (csak szégyenkezéssel lehet ilyesmire emlékezni); a csigolyáim csikorogtak, ő pedig anyaszült meztelenül táncot lejtett fölöttem, kissé idétlenül, lába mindegyre a puha párnákba süllyedt. Gyöngéd volt és meleg tekintetű; még egy utolsó kísérletet tett, hogy felborzolja érzékeimet. De csak az idegeimet ingerelte föl; sietve, fájdalom nélkül hagytam ott, akár egy haszontalan talált tárgyat. Most már az a "semmi" sem számított — a meleg szoba, a párolgó tea, az olajbogyó szemű pástétommalac, a bárszekrényben a márkás italok —, képtelennek éreztem magam megismételni az erotikus színjáték célratoró, rutinos mozdulatait.

Ma legfeljebb arcomra fagy a vigyor; akkor azonban annyira felfokozódott bennem az indulat, hogy a napfényes utcán elkezdtem ordítani a háza előtt. Elemi dühvel (nem holmi göggel vagy megvetéssel) fordultam szembe csóró-önmagammal, akit a koplalás, a kivertség tudata ilyen hamar képes volt két vállra fektetni. A kevés fül- és szemtanú értetlenül tért ki mind szűkülő ösztönöm, mind az ázsiai szavak elől.

"Ön idegen itt" — hajolt ki a sofőr a taxi ablakán. Hangja szelíd volt, holott kevesen múltott, hogy elüssön. A fogamat szívtam, nem feleltem neki. "Ön gyöngélkedik?" — kérdezte kis idő múlva ugyanaz a hang.

Mi az, itt is a nyomomban vannak?!... Még egy pillanat, és elvesztem józanságomat. A téren katonabanda zendített rá a Kaisermarschra. Táncos léptű lovakon parádés huszárok, testőrök özönlöttek el a teret. Kardok villogtak, csattogott a kövezet, s bennem mindez nem a bécsi kedélyt, a jó hangulatot

fokozta, hanem a gátlásokat s a veszélytudatot. Azt, amit innen keletebbre a kisebbségi érzés és a közelmúlt tanulságai is sugallnak. A *politikai éhetetlenség* tragikomikus fogalmát képviseljük odaát — s még odaátabb!... Kábultan érzékelem, hogy a hullámzó tömeg, melynek része vagyok, hirtelen megnyílik, és nyolc fehér lipicai ló mögött feltűnik egy aranyozott hintó. Vezényszavak harsannak föl, közben a Szent István-dóm főkapuján kitóduló sokaság lassan kigyózó menetben elzárja előlem a szabadulást útját. S én még itt akartam megsétáltatni személyes sérelmeimet!

A fémes villogásban elakadni látszom, mint az a megkésített hópihe. Szemem sarkában vérmesen tündököl fel egy fegyveres alak. Egészen másnak képzelem el (egy Brueghel-képen láttam ilyet); amint megáll mögöttem, az idegen szív pattogását hallom a merev páncélzat alatt. Belém nyilall: most akár meg is ölhetnek! Vagy csupán arra kíváncsi ez a maskarás had, hogy képes vagyok-e legyőzni hisztériás halálfélelmemet?

Vacogva, vért látva talán könnyebben ki tudtam volna vární ott. A betlehemi újszülöttek vére ha nem folyik is már, de a Heródesekkel cimboráló halál génjeimbe ültette mérges fullánkjaikat. Mintha belém hasítana valami fémes hideg. Csak egy kimért, nyugodt hang: "Uram, történt valami?"

Ostoba vagy, ha lehetségesnek fogadod el a valahol látott, leírt képeket! Ami súlyos, tragikus, az nem veled történik, és nem itt. A császári hintó bíborral borított ülése üres. Fülledbe zúg a hontalanok szele.

Egyszerű fenyőfa asztalnál édes mustból szűröcsölöd a város múzeum-hangulatát. A lebujsarokhoz szokott Petru is hiába duzzasztaná fel vérmesen orrcimpáját. Hasztalan keresed a Mátyás-Frigyes viszály szenny-csatornában őrzött pompeji tetemét. A történelmi láva rég kialudt; legfeljebb a magad fajta után szimatolhatsz. Az emlékhintót felajzott inakkal könnyen repítik tova a fehér paripák; szomorú, hogy nem ringatózik benne bár egy halott mecénás.

Aznap sötétedés után a halhatatlan muzsikások síremlékeihez lopakodtam. Olvadt a hó, az arcuk könnyben ázott. "Kelet-európai stricinek néztek — kezdtem töredelmesen. — Azt képzelitek, hogy a vesémben láttok. Valami kis lelkifurdalásom van, ez kétségtelen; de én onnan jöttem, ahol a halálnál is lealázóbb kiforgatóbb az, amit meg kell élned. Volt barátom, ki öngyilkos lett az erőszak nyomása alatt; nekem viszont, mert ehhez gyenge voltam, előbb-utóbb a harmadik társunkat kellett volna eladnom.

A szoborarcúakat persze ez nem hatotta meg úgy, mint valamikor életükben a sűrű sujtás, a tenyérynai sarkantyú s az ízes magyar káromkodás. (Ráadásul a szép *csalás bajuszom* is hiányzott már.) Honnan is érthették volna, hogy miután megnőtt bennem a csend, a fülsüketítő hallgatásban úgy éreztem, ki kell jutnom ide, a friss levegőre... Az utóbbi századok történelme *nem egy lázas beteg képét mutatja-e, ki eleinte hosszabb, majd egyre rövidebb időközökben föl-fölriad, szétépti kötelékeit... aztán kimerülten összerogyva előbbi merev álmába visszaesik?* (Hazatérve most, szinte hitetlenkedve látom, hogy a drasztikusabb "külső szerek" rajtunk mintha csak rontának.) Vajda János már azt is tudta, hogy egy szögletes, fagyos angol vagy szász, ha *mindenre* vállalkozik, nem a halálra gondol,

miként a nyugtalan vérű magyarok.

Megértést vártam a köszobroktól. A zenét már hátrahagyták nekünk: a meg-bocsátó fintort, a szenvedélyt, a dacos nyughatatlanságot. Testünket, lelkünket váratlan életvágy foghatja el a temetősé-tányon is. A halhatatlanságok — Mozart, Beethoven, Brahms — megértik: az ember addig kérhet bocsánatot és új erőt a bűnhöz, amíg pánik nélkül halódik.

Előbb a saját arcmásomat fedeztem föl egy tócsa vizében; aztán a referensét. Ahogy a szél a vizet lefetyelte, úgy tűnődtem én is: mire való az élet?

Poshadt orca, fakószürke arcbőr. Úgy állt ott, összefont karral, Brahms síremlékénél, mint a halál gavalérja. Nem pózosan, csak talányosan. Vállban kissé görnyedt, de mindig fess és elegáns férfiú; táskás szemében némi ravaszság. A kopaszságát eltakaró, zöld selyemszalagos vadászkalap furán állt rajta, de nem komikusan. A merev kifejezés, amint valósággal átnézett a mellette ácsorgón, elárulta, hogy nem óhajt tudomást venni rólam. Pedig úgy tűnt nekem, hogy valahonnan ismerjük egymást. Közönye idegessé tett. Tovább indultam; ő két tenyerébe temette arcát, mint aki fájó meditációba mélyed.

Magammal vittem nyakkendőjének kissé illetlenül élénk kékjét meg egy futó pillantását lábbelimre; rászáradt a sár. Valamennyi Strauss-szal végeztem már, amikor rájöttem a lehetetlenre. Semmi maszk, s a különös bécsi "smink" mégis megtévesztett. Siettem vissza, noha iz-zadság ütött ki homlokomra, és rázott a hideg.

Nem találtam ott (csak a savanykás szag felidézett képzetét), nem találtam sehol a környéken. Az olvadással dacolva mintha fagyott hóbuckák zárták volna el hirtelen a gyermekkorhoz vezető utakat.

Hátrarúgta székét s áthatóan a szemembe nézett. "Maga azt hiszi, hogy ez kampány! Hallgasson, tudom, mi van a fejükbe. Ezek szerint a kivándorlás nem függ össze az irredentizmussal, csak azért állítjuk be így a dolgot, hogy az ürgéknek (értsd embereknek) ne legyen idejük a sodró árral, a helyzetükkel foglalkozni?!"... A linóleumos irodahelyiségek savanyú tejszaga volt. A villanydrótra nemzetiszínű szalagot teker-tek, a "hazafias" lámpa fénye hunyorgott. Reggel óta benn tartottak; vacogtam. A kék nyakkendő (!) referens is köhécselni kezdett. Láthatta, hogy milyen nyápic vagyok; felfáztam a cementen. Forralt bort hozatott be mustáros pohárban, borsszemek úszkáltak benne. "A fűtéssel mi is rosszul állunk" — mondta szenvtelen ábrázattal. "Ezt hajtsa föl." Ő nem ivott. Heves erőfeszítéssel nemet intetem fejemmel, mint aki az életét védi. Fel-alá sétált, begombolta, majd kigombolta konfekció-zakóját. "Önhittség — állt meg váratlanul velem szemben —, ha valaki azt feltételezi magáról, hogy ártatlan lehet." Kijelentését abszurdnak éreztem, mégsem fedeztem föl gúnyt szavai mögött. "Idd ki, mert kihűl — adta kezembe a poharat. — Okos ember nem vesz mindent a lelkére."

Később, a szürke épülettől távol, a harag élesebb fényében alakját luciferi-nek láttam. "Az újságíró urak drága bá-rokban csevegnek; úgy látszik, van miből. Mi a pluszmunkáért nem kapunk honoráriumot." E miatt a cinikus megjegyzése miatt valósággal gyűlöltem. Meg kellett szabadulnom — nemcsak tőle s attól, amit képviselt, de önma-gamtól is. Egy kolléga szerint az öncen-zúra vírus, amit az ember magában hordoz.

Nem tudtam még pontosan, mit aka-rok. Céltalanul csavarogtam egy kivilá-gítatlan külvárosi utcán, mely hogy, hogy nem, az állomáshoz vitt. Kétfelől a sűrű gazban üvegcserepek, ázott papír-és rongyfoszlányok, üres konzervdobo-zok, gusztustalan szemét; s egy össze-eszkabált panelbódé oldalán a tábla, nagy, piros betűkkel: "Törmeléket tárolni tilos!" Zászló ezúttal nem lengedezett a kátránylemez-fedelen. Megszomjaztam. Az egyenkötényes felelősnő éppen ak-kor nyitott. "Csak lucerna-limonádé van", mondta. Olyan kövér volt, hogy amikor megfordult vagy lehajolt, a bódé recsegni kezdett. "Hamarosan lesz más is" — szölt utánam, nagyokat szuszogva.

Szürke, borostás arcok vettek körül. Megadóan cipelték cókmojkukat: a kis szatyrot s a füstbe vesző nagy nyomorú-ságot. "Hamarosan..." Mintha bólogattak volna. A vonatablakon át kirajzolódtak az elmaradó város sötét körvonalai. "Ha-ma-ro-san... Ha-ma-ro-san..."

Hasalok, felkönyökölök; kibírhata-tan akár feküdni is valahol szokatlan he-lyen. Pirosposzsgás arcú srákok; tiszták, jólöltözöttek. Várom, hogy jödlizzanak, de a fogak örlik a rágógumit. Nem láttam a Sixtus-kápolnában Michelangelo fest-ményét a pokolról s a mennyországról, nem láttam a pisai Camposantót; de ol-vastam Slavici vácărești-i "élményeit" — még Dante Pokla előtt... A terem sarkaiban legalább nyolcvan kiskorú kuporgott a föl-dön, sok gyermek összebújva, hogy egymást melegítsék. Majdnem meztelenek voltak, csontjaik kiálltak fonnyadt zeller színére em-lékeztető bőrük alól. A jobb kiállásúakat né-hány lejért magukhoz vették a tiszték fajtalanokodásra, vagy sokszor ők maguk ajánlkoztak fel egy darab kenyérért... Aztán — emlékszem még két gyalultatlan desz-kakoporsóra: az egyikbe két holttestet löktek be... kettőt pedig a másik koporsóba, ez utóbbi tetejébe odagyömöszölték még egy zsidónő tetemét is. Fél karját, amely úgy maradt a feje fölél emelve, az egyik markos pribék egy erő-teljes ütéssel kettőbe törte, hogy beférjen a koporsóba...

Hogyan jutott eszembe hirtelen Slavici naplója? S miért van az, hogy jóllakottan is zavaros, okatlan csalódást érzek, holott egyetlen veszteségem a kőpárkányon felejtett napszemüveg?! Azt sem lopták el, csak ráülhetett valaki; eltörve találtam meg.

A szerelmet színlelő kaland után hiá-ba fényesítettem ki a cipőmet; orra az elmaradhatatlan hulladékban túrkál. Rendületlenül.

Hazádnak... s gyermekednek mikor írtál utoljára? Vajon mennyivel esik kö-zelebb ma szülőházunkhoz Văcărești, mint a Monarchia, mint Slavici idejé-ben?

KABDEBÓ TAMÁS

Utazás a szívem körül

Tűszős a mellkasom. Pectoris angina kamrák, pitvarok, egy tűzpiros húsdarab sürgönydrót vénák és kábel artériák boldog menyasszony fején koszorú(-erek) (megboldogult koporsóján gyászkoszorúk?) Egy vászonceléd suttogja: "szerettelek", s egy önelégült ellened: "hűléltelek." Orvul rakódott le eredben a salak s mint folyót a gát eltömté artériád, véred lüktető kobold, zihál a szíved, mellcsontod alá nyúl, megszorít a lidérc bátorak kéne lenni — lóhalálában százhetvenet ver a szíved s kiver a felsz A kaszástól felsz? Hogy elvágja érfalad és beltengeredben uszkálva, vértengerész? Csenedesdj. Nyugodj. Aludj át az éjszakát, álmodd vissza csatakos ifjúságodat, a kenuzás, Ulmtól Bajáig a Dunán, s mikor megmászta a Roraima csúcsát, s lassú szívverésed mi vágtazott akkor ha megláttad a labdát kergető Katit. Fölebredsz. Nem ütssz, nem rúgssz labdába ma itt. Melletted szuszog kedvesed: ágál a vágy: nem csak durmolásra való a duplaágy. Nyúlj át érte, nyúlj! Dorombolja a szív... a dorombolás átvág dörömbölésbe, vér fut az érben: gát! Nem-nem-nem nem-lehet. Forgalmi torlaszok az autó lépésben halad. Elképzeled most a tintahalat, a cinóberszínű tengeri rákokat, az ódon festményeken fénylő temperát — ez vagy az színezi a beteg mellkasát? Kúszik a katéter föl-föl a szívo felé Euszklaپیوسز gyógyító kígyója-é? Fehérkabátos orvosok. Röntgen lelet. Bős vértől pirosult négy gát, érszűkület, Kiáradt víznél mit érnek a zsilipek? Alsunk. Én és a Duna. Kettéhasítanak. Comberem helyettesíti a gátakat. (Sok ér folyik belénk és számtalan patak.)

Kabán József fotográfiája

FARAGÓ JÓZSEF Egy pálya a népballadák jegyében

Ismerkedésem és barátkozásom a népballadák korai gyermekéveimben kezdődött. Ötéves lehettem, amidőn engem meg két évvel fiatalabb öcsémet édesanyánk esténként elalvás előtti felolvasással szórakoztatott, s ezeknek a messzi múltba merült óráknak haláláig feledhetetlen irodalmi élménye számomra Kómi-
ves Kelemen balladája maradt. Édesanyám egy olyan csonka könyvből olvas-
ta fel, amelynek első része hiányzott, és amidőn érettségi előtt a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum könyvtárában a *Vadrózsákat* először vettem kézbe, akkor fedeztem fel, hogy annak idején estéről estére Kriza János 1863-ban megjelent klasszikus székely népköltési gyűjteményének műélvezője voltam. Hangsúlyozom, hogy estéről estére, holott túlérzékeny természetem miatt csak sírásomat leplezve, halkan hüppögve tudtam néha még kétszer is végighallgatni e dalban elbeszélte tragédiát, mert ére-
lyes öcsém követelésére hosszú időn át nap mint nap ez volt kötelező olvasmá-
nyunk.

Másodikos gimnazista lehettem, amidőn román irodalmi olvasókönyvünkben Manole mester balladája hoztunk. Ez és Kómi-
ves Kelemen balladája tudvalevően egymás közeli rokona, s én hasonlóságaik meg különbségeik láttán tanácstalanul töprengtem, hogy ugyanaz a történet mi-
ként jelenhet meg egyszerre magyar meg román balladaként is — erre a kérdésre azonban akkor senkitől semiféle választ nem kaptam.

Bizonyos, hogy nemcsak e két ballada mián lettem folklorista, de jelképesen ott állanak egy olyan tudományos pálya elején, amelynek egyik fő vonulata a magyar népballadák gyűjtése és kutatása, a román népballadák tanulmányozása és magyar népszerűsítése, valamint a két balladaköl-
tészeti összehasonlítása. Alább hadd emlé-
keztessenek röviden e pálya főbb állomásaira.

Udvariasan a román népballadák ma-
gyar népszerűsítésére törekvő fáradozá-
saimmal kezdem. 1960-ban jelent meg *Legszebb román népballadák* című válogatá-
som, 25 ballada magyar fordításával. Kö-
zülük készen vettem át ötöt Jékely Zoltántól és egyet Illyés Gyulától; a többi-
t kérésre a kötet számára dolgozta át Fényi István, Kiss Jenő, Majtényik Erik, Szemlér Ferenc, Tóth István és Veress Zol-
tán.

Néhány év múlva látott nyomdafesté-
ket Alexandru I. Amzulescu kiváló román folklorista barátom három kötetes román balladakatalógusa (*Balade populare românești*, 1964), és e gazdag tükörben minde-
nik korábban megszólaló magyar válogatás — az enyém is — igénytelenül

szegényesnek tetszett; ezért képzeltem el egy olyan könyvsorozatot, amely egyen-
ként önálló, de egymással is összefüggő kötetekben az egész román balladaköl-
tészeti javát rendszeresen áttekintő, méltó magyar szöszlője legyen. Így szövetkez-
tem ma már néhai jeles költő-író és műfor-
dító barátommal, Kiss Jenővel, és így jelent meg jó tizenöt évi munka árán az az alábbi öt román balladaskönyvünk, ame-
lyeknek elég lesz címét és alcímét idéz-
nem: 1963-ban *A bárányka*. Román népballadák; 1969-ben *Novákekről szól az ének*. Román hősi balladák; 1971-ben *Szarvasokká vált fiúk*. Román kolindák; 1974-ben *Márk vitéz*. Román népballadák Petrea Crețu Solcan repertoárjából, és 1976-ban *Három testvér, kilenc sárkány*. Ro-
mán fantasztikus balladák.

Az öt kötet, egyazon magyar műfordí-
tó egységes költői nyelvén és egyazon ma-
gyar folklorista egységes váloga-
tásában-gondozásában, kötetnyi bevezet-
ő tanulmányaival és jegyzeteivel, néhány szükségszerű ismétlést leszámítva jó más-
félszáz balladát és profán kolindát tartal-
mazott, mintegy 25 000 verssor, vagyis a legterjedelmesebb európai népeposzok-
kal, így a "bőbeszédű" *Kalevalával* is vetek-
vő terjedelemben.

A magyaron kívül nincs a világon még egy olyan nyelv, amelyen a román népbal-
ladák ekkora terjedelemben megszólaltak volna, és a románon kívül nincs a világon még egy olyan nép, amelynek balladáit ekkora terjedelemben magyarul nyomda-
festéket láttak volna. Kiss Jenő ezért a tel-
jesítményért a Román Írószövetség kitüntetését nyerte; nem szemrehányás-
képpen, csak az irodalomtörténet számá-

ra jegyzem meg, hogy én román részről még egy vállveregetést sem kaptam. Ami-
dőn néhai Julow Viktor kedves debreceni irodalomtörténész barátom a magyar P. E. N. Club figyelmét felhívta vállalkozá-
sunkra, az akkori elnök azt válaszolta, hogy a Club csak a magyar irodalom ide-
gen nyelvű fordításaira figyel. Így egy magyar vállveregetés reményét is elvesz-
tettem.

A megértés kedvéért időben kissé visszaugorva, 1944 őszén, a szovjet csapa-
tok kolozsvári bevonulása után, Kiss Je-
nőt meg engem több tízezer civil sorstársunkkal együtt az utcákon meg házról házra járva összefogdostak, hogy kényszermunkára a Szovjetunióba hur-
coljanak. Moldvából, a foksányi (Focșani) átrendező fogolytáborból sikerült életünk kockáztatásával megszöknünk és a Kár-
pátokon át Erdélybe visszavergődnünk. Fenti román balladaskönyveinket gondol-
latban azoknak az egyszerű havasi román embereknek ajánlottuk, akik magyar lé-
tünkre egy nehéz héten át bujtattak, etettek és segítettek, hogy ne kerüljünk a román vagy az orosz hatóságok kezébe. Odüsszeánk története, Kiss Jenő lírai úti-
rajza gépiratban kézzel kézre járt, és csak 48 év múlva, a kommunista rendszer bu-
kása után, 1992-ben jelenhetett meg *Ithaka messze van* címmel.

Mivel románból fordított magyar bal-
lada sorozatunk rövidesen könyvészeti ritkasággá, vagyis a felnövekvő új nemze-
dek számára hozzáférhetetlenné vált, az öt kötetből 1985-ben *Pe pârau de rouă - Rétek harmatában* címmel mintegy 7000 sornyi válogatást — 24 balladát — állíto-
tunk össze. Már kettős címe jelzi, hogy a fordítások ezúttal román eredetjükkel együtt, vagyis párhuzamosan románul és magyarul jelentek meg. Amint a kötet utó-
szavában írtam, ezzel a két nyelvű kiadás-
sal "a románul tanuló-tudó magyar ol-
vasók, valamint a magyarul tanuló-tudó román olvasók kezébe olyan irodalmi »tankönyvet« szerelnénk adni, amelynek lapjain felfedezhetik, megismerhetik és összehasonlíthatják a két nyelv meg a két költészeti titkait, sajátosságait és szépségeit. Egy ilyen tankönyvből még mindig bőven van mit egymástól és egymásról tanul-
nunk."

Ebbe a vonulatba tartozik még egy ter-
vem, ha — Arany Jánossal szólva — "egy kis független nyugalmat" nyerhetnék be-
fejezésére. Egy olyan összehasonlító ma-
gyar-román balladagyűjteményen dol-
gozom, amelyben együtt szerepelnének mindazok a balladák, amelyek a kutatás mai állása szerint mind a román, mind a magyar népköltészetben ismeretesek, va-
gyis közösek. Címét egy moldvai csángó-
magyar népballada kínálja: *Románul Merinka, magyarul Margitka*.

Mindezekben az évtizedekben folya-
matosan írtam balladatanulmányaimat is. Ezekből jelent meg 1977-ben közel negy-
venet felölelő válogatásom *Balladák földjén* címmel jeles balladagyűjtőkről, jelentős balladákról, a balladák életéről és az

összehasonlító balladakutatásról. Bevezetőjének utolsó sorait idézem: "Vajon e kötet után most már abbahagyom a balladakutatást? Amíg dolgozni tudok, addig népballadáinkkal is foglalkozni fogok; egy ilyen hivatásnak és szenvedélynek csak a halál vethet véget." Halálom ideje bizonytalan, de az bizonyos, hogy már ismét van egy kötetre való balladatanulmányom.

Következzenek magyar balladaskönyveim. Ezeket úgy állítottam össze, hogy földrajzilag balladaköltészetünk mind szélesebb területét fogják át. 1956-ban *Diófának három ága* címmel a székely népballadák javát igyekeztem közkinccsá tenni; 1965-ben a *Jávorfá-muzsikában* már egész romániai (erdélyi és moldvai) balladáinkat felsorakoztattam; 1973-ban a *Gyönyörű Bán Kata* című kötetben az összmagyar balladaköltészet régi vagy klasszikus anyagának gyöngyszemeit próbáltam összegyűjteni; 1986-ban *Virágok vetélkedése* címmel ugyanezt a célt tűztem magam elé, de a szövegeket most már dallamaikkal együtt közöltem, Almási István zenefolklorista munkatársam segítségével.

munkatársra. Gyermekkori emlékemre visszautalva, a *Vadrózsákról* sem feledkeztem meg: népszerű válogatáson kívül 1975-ben kritikai kiadását rendeztem sajátó alá.

Nem hallgathatom el azt a balul sikerült vállalkozásomat sem, amelynek során végre a mai balladáinkat is közvetíteni szándékoztam a román olvasók felé. Költészetünk szorgalmas kolozsvári műfordítójával, a költő Petre Țăițșal fogtam össze és válogattam ki számára 64 pompás régi balladánkat. Élve ezzel a ritka alkalommal, gondos bevezetőt írtam eléjük, a kötet végén pedig magvas jegyzetekben mutattam be mindenikük helyét, gyakoriságát és jelentőségét a magyar népköltészetben, valamint úttörőként ismertettem a román népballadákvaló közlebbi-távolabbi rokonságukat. Mivel a kötet kétnyelvű kiadványnak készült, két — számomra láthatatlan — cenzor vigyázta sorsát. A román cenzor mind a román, mind a magyar szövegét engedélyezte, a túlbuzgó magyar azonban belekötött a *Barcsai*-ballada egy szavába. Hiába javasoltam, hogy e szó helyett ír-

és úgy jutottam el az *Őszékely népballadák* című összesítő válogatás gondolatáig. Ezt a patinás és sejtelmes "őszékely" jelzőt a megszokott "rég" helyett Gyulai Pál, Kriza János és kortársaik használták, de idővel feledésbe merült. Megérdemli, hogy ha nem is tér vissza végleg mai tudományos és irodalmi nyelvünkbe, legalább ünnepélyes alkalmakkor éljünk vele; ott a helye az *Ómagyar Mária-síralom*, valamint irodalmunk, kultúránk egyéb becses régi-ségei között.

Az "összesítő válogatás" pedig azt jelenti, hogy átnéztem minden gyűjteményünket, sőt azokat a folyóiratokat és hírlapokat is, amelyekben székely balladákat tudtam vagy remélhettem, de mivel az így összegyűlt sokszáz, vagy talán több ezer változatot nem közölhettem, összességükéből gyönyörűséges gyötrelemmel, fokozatosan rostáltam ki azokat, amelyeket akarva-akaratlanul mellőznöm kellett. A bevezetőben megírtam hogy "...természetesen a minőségi válogatást választottam. Egy típuson belül a változatok kijelölését, a kötelező eszmei és művészi színvonal fölött, belső viszonyuk: közös alapvonásaikon túl egymás közti különbségük, sajátos egyéniségük határozta meg. Más szóval olyan változatokat igyekeztem felsorakoztatni, amelyek érdemleges, néha már-már lényeges eltérést mutatnak: cselekményük bonyolultabb vagy egyszerűbb, motívumkészletük tehát gazdagabb vagy szerényebb; ábrázolás- és előadásmódjuk epikusan-lírikusan részletező vagy drámaian tömör, sorszámra tehát hosszabbak vagy rövidebbek; nyelvezetük hol archaikusabb, hol modernebb; mi több, ugyanazon típus változatai néha még versformailag (szótagszámban és strofaszerkezetben) is különböznek egymástól. Így a 60 őszékely balladatípust 125 változat képviseli: némelykor csak egy-egy, több esetben kettő-három, kivételesen öt változat. Ezzel a megoldással is lényegében hagyományainkhoz igazodtam, hiszen valamennyi gyűjteményünk, valamint válogatásunk lehetőség szerint több változatot közöl egy-egy balladatípusból. Am elődeimnél is tovább lépve, azt a merész célt tűztem magam elé, hogy e kötet lehetőleg az őszékely balladaköltészet minden értékét és szépségét összesítse; ami ezen kívül maradt, az vagy csak ismétlése, vagy gyengébb fogalmazása ugyanazoknak a balladáknak. Vajon sikerült-e, vagy egyáltalán sikerülhet-e egy ilyen célt megvalósítani? A kérdésre nem én, hanem a szakemberek és az olvasók hivatottak válaszolni."

Csak a kötet borítójának hátán mertem elárulni, hogy az *Őszékely népballadák* egy olyan trilógia első részének szántam, amelyet a hasonló szellemben összeállított *Csángómagyar népballadák*, majd a *Régi erdélyi népballadák* kötete fog követni. Vajon megérjük-e, hogy ezeknek a megjelenését is csendesen üdvözölhessük?

*Az *Őszékely népballadák* napokban megjelent második kiadásának margójára.

gével; végül 1995-ben A Magyar Költészet Kincsestára sorozatban jelent meg a szűkszavúan címzett *Népballadák*, most már az egész magyar balladaköltészet valamennyi tájának és történeti rétegének: a régi, a betyár, az új és a helyi balladáknak a bemutatásával.

Mivel *Jávorfá-muzsika* című válogatásomban hetvennél több kiadatlan ballada is első ízben látott nyomdafestéket, megemlítem még tudományos gyűjteményeim közül mindössze azt a kettőt, amely már címében árulkodik témánkról: 1954-ben a *Moldvai csángó népdalok és népballadák* és 1973-ban az eddigi legterjedelmesebb magyar balladagyűjtemény, a *Háromszéki népballadák*; az előbbi Jagamas Jánossal szerkesztettem, az utóbbiban gyűjtőjének, Albert Ernőnek voltam a szerkesztői

junk "románt"-t, miként anakronisztikusan más alkalommal is tettük, ám ő megkutyálta magát és a balladának mind magyar eredetijét, mind román fordítását kidobta a kötetből. Mivel én egy nevenem jegyzett reprezentatív balladaválogatáunkat a *Barcsai* nélkül megengedhetetlennek tartottam, nevemet a bevezetővel és a jegyzetekkel együtt visszavontam. A bevezetőt nagyhirtelen egy magyarul nem tudó román folkloristával pótoztatták, és így jelent meg 1975-ben *Magyar népballadák — Balade populare maghiare* címmel a megcsontított kötet.

Ennyi irodalmi-tudományos törekvés után, amelyeket tovább lehetne sorolni és részletezni, de megismételni vagy variálni már nem akartam, szerettem volna valami újabbat, nagyobb, szebbet alkotni,

SERÉNY MÚMIA 134

ha majd minden rabszolga nép
jármát megunva olajra lép

szerkeszti:
Fekete Vince '99

NILS-ASLAK VALKEAPÄÄ

(1943, Lappföld)

456.

észrevették

hogy a határokat, persze az országok határait
lezárták Másealgitól Suomanjáráig
nagyanya családostul, falkástul

Suodit fenyeserdeje felé

ám azok túl sötét helyek

a mi szemekünknek

Rounálába költöztünk

de ott nem boldogultunk

máris túlnépesített, tartományok

és tartományok réncsordái

és még vitázni kezdtek Geaggáeatnuroól

határok lezárásáról, még jobban

összeszorítanak

Árvák gyülekezete Vuohcu lucfenyvesébe

mi hetekre Vazazába

ősi igarénekkal

könnyebb volt a szánút ahogy lehavazott

tél nagy tavai, Borjas tisztásai felé

Váisa és Jieknagáfu partjaira,

más csujogatásokkal terelnek itt

más hangokat kiáltanak

ejtenek

madarak is más tájszólással

jojkukban fura hajlítások

538.

aj. tarhegyek hullámzó végtelensége

ég mély kékje

tavaszi fényes hosszú napja

oly hosszúak a mesék éjei

jojkálj, kedves madaram

gyümölcsöd emelik a napot megtermékenyíteni

jojkáltasd patakjaid vízeséseit

szólaltasd folyóvölgyeid hangszereit

aranylile dalát visszhangozni

kolompocskák hangudvarát zengeni

tengert daloddal megdaloltasd

hagyd dörögni a villámlást

jojkálj hát kedves madárkám

csörgesd a nap csengőit

hold nyelvét meglendülni

jojkálj, kedves madárkám

illegj-billegj a tágas ég alatt

rozsdabarnás selyemkendővel

hófehér kis rénbundában

harmat életes ezüstjével

jeget díszíts csillagóvval

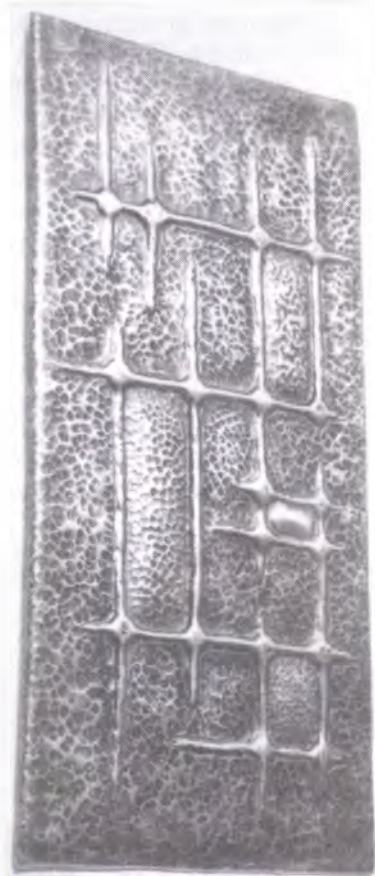
hivalkodj csak kedvesem

szíved meleg csillogásával

aranygyűrűként a nap, ég hamvasszedre

számi természet aranycsatjaként

DOMOKOS JOHANNA fordításai

Lokodi Andás fémdomborítása

539.

jöjjenek az álmok

teljesedjen ki látomásom

repülni

fehér hattyúként

evezni

kék eget

mély vizet

összebújni nyak nyak körül

szárnyakat szétnyitni szárnyhálóként

vágtatni nagyagancsú hófehér bikával

lebegni földek felett

voltam havasbérceken

bércek tetején

színes díszmadarak

kékbegyek csiviteltek

messze mélyen anyaölben

patakocskák ezüsterei

tavacsák csillag fénye

nyáriszél

jojkálni andalítja a sátorfalakat

a nap

sugárként életre kelti a füstöt

lágyan elnyúlt a sátoralján

melegen dalolón

hagyom jöjjenek az álmok

fényesre változtatom

a sötét árnyakat

BABICS IMRE

Holdlaklók

Paár Zolika emlékére

Minden részeg fiú a Holdé.

Ívén tört testtel, véres hajjal

cammog veled egy zsúfolt kordé,

amíg, el nem nyeli a hajnal.

És a Nyugalom Tengerében

kidől a roppant hekatomba;

tintásoké e krátereden.

Ott velük senki sem goromba,

nem sújtja bölcsek megoetése

őket, gyáva álszenteké se.

Haldokló másuk felszivárgott

jövőbelátó holdfénypászmán:

izzadt mellek, szájszéli árkok,

reszkető kezek... Úgy megmásznám

a sugarat, mely magával vitt,

mielőtt mélybe dobtad magad!

Folyton marcangol ez a balhit,

mert szívós testem földhöz ragad.

Ott kellene fekiúdnóm régen,

fenn, a Nugalom Tengerében.

Azonban komor férfi lettem,

megetni senki nem merészel,

számról a holdfény visszaretten,

hogyan is foghatnám fel ésszel:

a bolygó kordéről leszálltam,

golyhók kordáját elkerültem,

fennmaradtam sok kint kiálltan,

mégis fájdalomba merültem?

Ha nem csitulnak a tűzvészek

benn, legyek halálomig részeg?

Hiába, kordéd el nem érem,

nem szippant melléd tűnő foton,

mocsokban fekiúdnék, kövéren

s nem valószerűtlen combokon.

S ki telepítene majd miattam

a világűrbe szóból képet?

Senki. Nos, ha már itt maradtam,

téridőnkéből csöpp részt kitepek

és helyébe elszállt arcod rakom:

lássalak lenyírt fűszálakon.

Kozma István fémdomborítása

SÁNTHA ATTILA

Rejtő Jenő, a remekíró

Rejtő Jenő: 1905. márc. 29-én született Budapesten, zsidó családból. Évekig jár boksolni, közben elvégzi a színiiskolát. Utána bebarangolja Európát, dokkmunkás és heringhalász, kézimunkákkal hazal, hamisított francia illatszerekkel ügynököl, havat lapátol, kábeltektet, lovat csutakol, cukorkát árul a Montparnasse-on, szlepp-táncos egy külvárosi mulatóban, erődítési munkálatoknál dolgozik. Barangolásának állomásai: Hamburg, Svédország, Prága, Bécs, Konstantinápoly, Ankara, Párizs, Lyon, Marseille, Ajaccio, Észak-Afrika, Abu Kir, Dakar, Casablanca, stb. Visszaérkezik Pestre, ahol riporterkeskedik, ír a kabarének, végül regényíró. Írói tevékenysége a 30-as évek derekán kezdett kibontakozni, kiadója azonban vele kötött, számára csak a megélhetést biztosító szerződés ellenében tülhajtott munkára kényszerítette, ami felőrölte szervezetét. 1942-ben munkaszolgálatra hívják be, 1943. jan. 1-én hal meg Jevdokovóban, a mai Ukrajna területén. Művei átmenetek a kalandregény és annak paródiája között. Egyaránt jellemzi őket az eleven, fordulatossélekmény, valamint a különleges ötletekben gazdag, játékos fantázia, legfőbb sajátosságuk azonban a teljesen egyéni ízű humor és szellemesség. (Az Új Magyar Irodalmi Lexikon [Bp. 1993] és Dallos József nyomán)

Hosszú időn keresztül a szakma nemigen jutalmazta, ha Rejtő Jenő műveivel foglalkozott az irodalmár. Ma már nem egészen így van: amióta demokratikusabb szelek fújdognak az irodalomtudományban, azóta lehet ezt is, miért ne. Ennek ellenére Rejtővel ma sem foglalkoznak igazán, és marad továbbra is irodalomtörténetírásunk ismeretlenje, egyik regényének címét idézve, a fehér folt. Írásomban a magyar irodalomkritika éppen ezen (a továbbiakban eldöntendő, hogy kis vagy nagy) adósságát próbálom kisebbiteni azáltal, hogy Rejtő Jenő P. Howard néven szignált regényeit veszem szemügyre.

E feladat egyszerre tűnik hálsnak és problematikusnak. Hálsnak, mert, mint azt a Rejtő-művek eladási statisztikái is bizonyítják, az egyik legolvasottabb magyar szerző regényeivel állunk szemben, tehát (elméletileg) közérdekű témához közelítünk; problematikusnak, mivel a Rejtő-regények kritikai feldolgozása úgyszólván teljesen hiányzik. A helyzetet bonyolítja, hogy a művek által felvetett elméleti kérdések szintén véget nem érő viták tárgyai, egészen a közelmúltig, az irodalomtudomány marginális kérdéseiként kezelték őket.

1. A Rejtő-művek értelmezési problémái

A műközpontú strukturalista poétikákat is beleértve, a különböző elméletek a művészetet és az irodalmat mint egyetlen rendszert tekintették¹. Ez természetesen vezetett az olyan esszencialista kérdésfelvetéshez, mint "mi az irodalom?" és "mi a művészet?" A strukturalizmus utáni irodalomtudományok már korántsem ennyire biztosak az egyetlen, éppen ezért egyértelműen leírható irodalom tételezé-

sében, amiért is az irodalom(ak) és a művészet(ek) ernyőszerű felosztását javasolják. Mára a művészetet, és azon belül az irodalmat két vagy három, szélesen elfogadott, különböző paradigma által meghatározott szférára osztják fel az esztétik és az irodalomtudósok. Az egyik osztályozás két-fajta kultúra művészeti szféráját jelöli meg, egyszerűen aszerint, hogy sokan vagy kevesen olvasák a különböző szférákhoz tartozó műveket: 1.) a magas (arisztokratikus) kultúra művészetét, melyet kevesen olvasnak, és melynek elsődleges célja az esztétikai élvezetnyújtás és 2.) a tömegkultúra (populáris kultúra) művészetét, melyet sokan olvasnak, és melynek célja a szórakoztatás. A magas (arisztokratikus) művészet tovább bontható két, sokak által különböző paradigmaként kezelt szférára, a klasszikus (komoly) művészetre és az avantgárd (kísérleti) művészetre.

Egészen a 70-es évek közepéig, e megnevezések használata egyben értékítéletet is hordozott magában, hisz az esztétika és az irodalomtudomány a magas kultúrát már a nevéből adódóan is értékesebbnek tekintette a populáris kultúránál. Mint Almási Miklós megjegyzi, "Kant, s utána egészen a posztmodern látásmódig minden esztétika elutasította a kellemesség (szórakoztatás, örömszerzés) elvét"². Ekkor viszont, a posztmodern áramlat, illetve a dekonstrukció relativizáló hatásaként, úgy tűnik, megszűnik az a határ, mely a kultúrát, illetve irodalmat két különböző érték-szférába utalta. A posztmodern beépíti az ún. "magas irodalomba" a szórakoztatás technikáit, míg a populáris irodalomban is egyre gyakrabban bukkan fel a magas irodalom eszköztárához tartozó fogások.

A továbbiakban tehát ajánlatos egy olyan értékítélet-mentes terminológia használata, mely kizárja mind a pozitív kicsengésű "magas irodalom", mind a pejoratív "tömegirodalom" szavak használatát. E megfontolásból a Horváth Iván által javasolt osztályozást követem, aki (Paul Zumthor és Pierre Bec-re alapozva) az arisztokratikus és populáris irodalom fogalmakat javasolja, ahol az arisztokrata irodalom kifejezés nagyjából a korábbi "magas irodalom" fogalmának felel meg, míg a populáris irodalom a tömegirodalom hozzávetőleges szinonimája. Egy demokratikus értelmezés szerint bármelyik irodalmi szférához tartozó irodalmi mű lehet értékes, tartozzon akár az arisztokratára, akár a populáris irodalomhoz. E terminológia használatának megvan az az előnye, hogy az irodalmi mű értékét nem köti automatikusan ahhoz az irodalomfajta-hoz, amelyhez a mű tartozik. A gondolatmenetet folytatva eljutunk azon alapvető axiómához, amit az irodalomtudomány és irodalomkritika mintha jóideig elfelejtett volna: ti. hogy csak jó mű és rossz mű, illetve, csak értékes és értéktelen mű létezik.

A populáris irodalom szférája

A populáris irodalom fogalmát először Bahtyin használja egy sajátos irodalmi szférát jelentő értelemben, a François Rabelais művészetét, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája c. könyvében. Bahtyin abból a megállapításból indul ki, hogy Rabelais "sajátos képalkotása nem felel meg a XVI. század végétől — változó tartalmakkal — napjainkig uralkodó irodalmi kánonoknak és normáknak"³, és innen jut el odáig, hogy kijelenti: "Rabelais alakjai, képei, a népi kultúra több évezredes fejlődésébe ágyazva mintegy otthonukra lelnek". Bahtyin kitágítja a népiségnek és a folklórnak a korábbi szűk felfogását, és populáris kultúrához tartozónak tekinti mindazon műveket is, amelyek a népi kultúra jegyeit magukon hordozzák. Így a hivatalos, magas irodalom ellenében egy másik, populáris véte-tésű irodalom hagyományát mutatja fel, amelyből hiányzik a dogmatizmus, az autoritarizmus, az egyoldalú súlyosság, s amelyhez "nem közelíthetünk egyik szélesre taposott úton sem, amelyen a polgári Európa művészeti és ideológiai gondolkodása az elmúlt négy évszázadban haladt"⁴. Ebbe az irodalmi hagyományba tartozik Boccaccio Dekameronja, Rabelais Gargantuája és Pantagruelje, Cervantes Don Quijotéja, Shakespeare vígjátékai stb.

Bahtyin elsősorban a népi ne-

vetéskultúra felől közelít Rabelais-hoz, és a karneváli tudatot jelöli meg a populáris kultúra egyik általánosan vett jegyeként. A karneváli tudat alapja a világhoz való nevető viszony, és e "karneváli nevetés, miközben nem veszíti el kapcsolatát egyetemes kozmikus eredetével, biztos tájékozódást kínál a társadalmi-történelmi szférában"⁵. Hangsúlyozza, hogy "el kell szakadnunk a karnevált farsangként értelmező leegyszerűsített újkori karneválfelfogástól, főként pedig közönséges, bohém módon való értelmezésétől. A karnevál az elmúlt évezredek nagyszerű össznépi világszemlélete" (saját kiemelés). E nevetés viszont nagyban különbözik a mai posztmodern nevetéstől, amely (Bergson nyomán)⁶ a nevetés tagadó funkcióját állítja előtérbe, hisz "a karneváli szemléletben szemernyi nihilizmus sincs, és természetesen nincs benne szemernyi üres könnyelműség, sem közönséges bohém individualizmus"⁷. A karneváli tudat a Dionüszosz-kultusszal áll szoros kapcsolatban.

Bahtyin másik fontos felismerése a dialogikus alapelv központi szerepe a népi kultúrában, a dialóguson "a szükséges élet-minimumot, létminimumot" értve. A populáris kultúra világa egy horizontális világ, mely a mozgáson, az átváltozáson, az ambivalens egységen alapul, amelyben a legfőbb érték az élet és az élet dinamizmusa. Bahtyin a hivatalos kultúrával szemben (mely megegyezik a derridai "a Könyv, a logosz kultúrája" fogalmával) egy másik kultúrát állít, mely az alakulásra, az átváltozásra, a másik hangra való figyelemre és az így elérhető egységre épít.

Természetesen a populáris irodalom bahtyini felfogása nem teljesen azonos a mai, sokkal tágabb felfogásokkal. Amit Bahtyin tulajdonképpen elvégzett, az az, hogy rámutatott azokra a kardinális pontokra, melyek kapcsán a populáris irodalomhoz tartozó műveket értékelni lehet (dialogikus alapelv, karneváli nevetés, játék, paródia, stb.). A populáris kultúra mai felfogásai nem várják el az ide tartozó minden műtől, hogy ugyanolyan tisztán jelenjenek meg a fent említett jegyek (Horváth Iván például szociológiai megközelítésben határozza meg a populáris irodalmat, ti. hogy sokan olvassák). Míg Bahtyin a csupán a jó (értékes) populáris irodalom ismérveit írja le, addig mások a populáris művészet egészét veszik szemügyre. A populáris művészet szociálpszichológiai

>>>>> folytatás a 10. oldalon

>>>>> folytatás a 9. oldalról

leírását adja a már többször idézett Almási Miklós, aki szerint a művészeti szférák közül mára csak a populáris irodalom

1.) kárpótolt a mindennapos frusztrációkért, a virtuális győzelem ezernyi lehetőségét kínálva

2.) elégíti ki az azonosulási vágyat, a hősigényt

3.) táplálja az álmigényt, a képzeletbeli kaland, játék, metamorfózis vágyát.

Ugyancsak ő állapítja meg, hogy a populáris művészet törte át a modern és klasszikus paradigma legfőbb élvezeti korlátját, a (forma)nyelvi akadályt, és ezt a szintaxist az intertextualitás élteti. A populáris irodalom a lezáratlanságra, az intertextualitásra (ugyanazon szöveg más-más dialogikus kontextusban, ugyanazon szereplők más-más helyzetekben)¹⁰ épít. "A pop, mivel a legszélesebb tömeghatást célozza meg, durvább-egyértelműbb effektusokra épít"¹¹, visszaállítja az érzelmi élményt, az érdekességet, a mimetikus elemeket használó mesét.

Míndez nem értékvesztést jelent, hanem egy más paradigmát. "A korábbi kultúrát az élet és a művészet szembeállítására jellemezte, az új paradigmában viszont az életértékek a művészetiek »főlé« kerülnek" és "a vitális értékek dominálnak, minden, ami az egészséget, a természetességet, szépséget fejleszti"¹².

Több értelmező, ha Bahtyin után már nem is veti el egészében, a populáris kultúrát amiatt támadja, hogy az túlságosan nagy teret hagy az értéktelen túcatermékeknek, az igénytelen, a tömegek számára kitalált kultúrának (a "tömeg" fogalmára és annak pejoratív jelentésének megvilágítására, lásd Ortega Y Gasset: *A tömegek lázadása* c. könyvét). Mások pedig (Adorno, Bloch, Walter Benjamin) próbálnak leszámolni a tömegkultúrának, a konzumművészetnek nevezett populáris kultúrával.

A továbbiakban a most felvázolt pontok figyelembevételével próbálom szemügyre venni Rejtő Jenő P. Howard regényeit, figyelemmel kísérve, hogy mennyire sikerül Rejtőnek a populáris irodalom mércéje szerint értékes műveket létrehozni. Újra szeretnék utalni az irodalmi konvenciórendszerek Horváth Iván-i felosztására, amely nem hordoz magában semmilyen főlé- vagy alárendelési viszonyt az arisztokratikus és a populáris regiszterek között, és arra, hogy mindezt következetesen végiggondolva, egyetlen osztályozás lehetséges: jó a mű vagy pedig rossz, a maga szférájában és a maga sajátos kereketei között.

2. Rejtő alulnézetből

a. Krimi: a világ otthonossága személyes érdemünk

Már Rejtő korában észrevehető jelenség, hogy a tömegkommunikációs eszközök (napisajtó, rádió) elterjedésével, valamint az (igénytelen) populáris kultúra előretörésével megváltozik a művészet szellemi-szociológiai befogadás-környezete, ennek pedig legfontosabb következménye, Almási Miklós szavaival, hogy "megemelkedett az esztétikai percepció küszöbértéke"¹³. Egyre nehezebb a csendet ábrázolni, hisz a durvább-egyértelműbb effektusokra építő (igénytelen) populáris kultúra átalakítja a befogadó reakciót is, akinek érzékelőszintje magasabb inger-szintre állítódik át. Rejtő, aki a kabaréban megtapasztalhatta az olvasói ingerszint emelkedését, a krimi és azon belül is a kém-, a detektív- és a légiósregény műfajait és azok keverékét részesíti előnyben, illetve, a P. Howard álneven írt regények esetében azok komikus és parodisztikus elemekkel való megtűzdelését (egyben a valóság szélesebb területét fődve le, mint azt az értékes mű jellemzőjeként Bojtár Endre határozta meg).

Stephane Sárkány, a tömegirodalom műfajait tárgyalva, rámutat a krimi potenciális érték-hordozó lehetőségére: "Az szabadidő-olvasmányok halmazából kiemelhetjük a happy end nélküli vagy bűnügyi regényeket, amelyek alapvető problémákat tesznek kérdésessé, ezekben gyakrabban lehetők fel esztétikai értékek"¹⁴. A krimi, mely valamilyen bűnügyi történetet mutat be érdekesen, a logikai játék szabályainak megfelelően, voltaképp metafizikai létezőkkel leírható szerkezetre épül, a jelenlét és a hiány ellentétes komplementáris narratív struktúrára. A bűn története, hogy titokzatossá válhasson, homályban marad, hiányzik, csupán egy másik történet van jelen, a nyomozásé, mely a bűn történetét, a hiányzó történetet keresi.

A *Csontribrigád* e kettős történetstruktúráját kutatva Szakács István¹⁵ megállapítja, hogy a rejtett (hiányzó) jelleg teszi lehetővé és ugyanakkor szükségessé a krimi kibontakozását, és hogy "a detektívregény narrációja a mindentudó narráció jelenlétével szemben a hiányokra épül". A hiányokra nyomok utalnak. Ezáltal bizonyos tények egyszerre válnak jelenlévőkké és hiányzókká, hisz a nyom ugyan ezek jelenlétét jelzi, de csak e tények hiányát tudjuk érzékelni, mivel az utolsó pillanatig hiányoznak az ezek megfejtéséhez szükséges eszközök.

Ezen metafizikai lehetőségek miatt mondja Umberto Eco A róza nevében: "Mivel azt akartam, hogy az egyetlen igazán izgalmas dolog, vagyis a metafizikai borzongás kellemes hatást keltessen, nem maradt más hátra, mint hogy a legmetafizikusabb és a legfilozofikusabb cselekménymintát, a detektívregényt válasszam"¹⁶.

A hiány kitöltéséhez, a bűnügy megoldásához nagyjából kétféleképpen jut el Rejtő: 1.) az igazság tör utat magának, a "detektívet" felhasználva, hogy jelenlétté váljék 2.) a "detektívet" törnek utat az igazságnak.

1.) Az első esetben, *Az előretolt helyőrség* c. regényben Galamb, a halált kereső légionárius véletlenül tanúja lesz egy gyilkosságnak, majd a történet, még ha sokszor holtvágányon is futva, kiderített vele az igazságot. Illetve, mondjuk úgy, az igazság tör utat magának minden esetben, sokszor még a nyomozó személy (Galamb) minden ellenszegülése ellenére is. Hiába hangoztatja Galamb, hogy semmi köze az egész bűnügyhöz, hagyják őt békében, elvégre meghalni jött a légióba, a hiány jelenlétté válása utat tör magának, magával hurcolva a hőst.

Sokszor elég egy véletlen esemény, hogy a bűnügy megoldása elinduljon. A *Csontribrigád*ban a bohém Fécamp ügye (kétszeres gyilkosság és hazaárulás vádja) úgy kerül újra a középpontba, hogy a kapitány felnyitja a rab dossziéját:

"Felnyitotta a poros akták keménypapír födelét, hogy bele nézzen a 63-as hadbírósi ítélettel lezárt ügyének iratai közé.

... És ebben a pillanatban már elindult mindent elsőpró hatalmával az igazság, hogy élők, holtak, kicsinyek és hatalmasok akarásán túl diadalmaskodjék." (48.)

Az igazság győzelme, a bűn leleplezése több más P. Howard-regényben is sorsszerűen következik be (*Az ellopott cirkáló*, *A tizenhárom karátos autó*). A sorsszerűség, az eleve elrendeltetés annak, hogy az igazság győzni fog, általában a középkori populáris irodalom jellemzője, vagy még inkább a szokratészi fordulat előtti, tehát nem antik, hanem archaikus görög irodalomnak (melyet Marót Károly a "közköltészet"-nek nevez azon kor irodalmának jelölésére, amikor még a népköltészet és a műköltészet szétválása nem ment végbe¹⁷, gondoljunk csak Homérosz *Íliász*-ára és az *Oidipusz király*-ra). A regények eme jellemző sorsszerűlete azt mutatja, hogy Rejtő a populáris irodalom leg-

archaikusabb (és talán legértékesebb¹⁸) rétegeihez nyúl vissza, és használja fel.

2.) Több más regényében viszont Rejtő az igazság sorsszerű győzedelmeskedését egy-egy kimagasló detektív és emberi tulajdonsággal rendelkező személyre bízta, ám nem annyira, hogy ne lenne szükség a véletlenek összejátszására, a sors segítségére is. *Az ellopott cirkáló*ban a Kölyökbe szerelmes Rozsdás, a kikötői vagány ugyan leleplezi Bradford ezredes egy ablaküveg segítségével, de emellett még sok próbát kell kiállnia, hogy az igazság győzedelmeskedjen. A klasszikus detektívregényben oly gyakran előforduló, szenvedélyektől és érdektől mentes detektívtípus (Sherlock Holmes, Maigret felügyelő, Brown atya), mely a bűntényt feladvánként kezeli, teljesen hiányzik Rejtő regényeiből. Rejtő mindenik alakját a szenvedélyek hajtják, a bűntény felderítése és megoldása a "detektív" személyes érdeke. Ezáltal a szerző személyessé teszi a bűn elleni harcot.

A *három testőr Afrikában*¹⁹ c. regényben *Az elátkozott part*ban megismert három szereplő, Senki Alfonz, Tuskó Hopkins és Csülök látszólag érdektelenül vállalkozik arra, hogy egy lány fivérét megmentse, később viszont kiderül, hogy mind Senki Alfonz, mind Csülök (a Török Szultán szavaival élve: "ez a ló") szerelmes Yvonne-ba. A *tizenhárom karátos autó*ban Gorcsev Ivánt az események és szerelem kényszerítik arra, hogy egy nemzetközi konspirációt meghiúsítson, a *Piszkos Fred*, a kapitányban az atyai szeretet áll amögött, hogy Piszkos Fred még az általa kiváltott ellenszenvet is felhasználja a trónbitorlás megakadályozására.

b. Karneváli világparódia és világa

"Végy két ifjú szerető szívet, törd össze, forrald fel a szenvedélyeket, hintsél a tetejébe egy kis édes egyházi áldást, és jól megfőzve, vagy félig sületlenül bármikor feltálalhatod az olvasónak."

Igy vélekedik *A szőke ciklon* bevezető oldalain Rejtő az ipari méretekben készülő ponyvairódalomról, kifigurázva ennek "gasztronómiai" jellemzőit. E néhány oldalon Rejtő a krimi, kalandregény műfaját teszi a paródia tárgyává, *krimiparódiát* nyújtva. A szőke ciklon e pár lapnyi bevezetője behelyezkedik a krimiparódia műfaji sorába, melyet olyan művek jellemeznek, mint Stephen Leacock *Rosszcsirkéff Máriája*, újabban pedig Molnár Vilmos *Az éneklő gyilkos borzalmas históriája*²⁰. Az említett művek a krimiparódiának a kere-

tei között mutatnak rá a véresen komoly (sok halottal járó) krimi másik, morbidul nevetséges oldalára is. (Stephen Leacock egy-maga több kötet hallatlanul szellemes krimiparódiát ír.) A kifigurázás ellenére, egyik szerzőnek sem fordul meg a fejében, hogy porrá zúzza a krimi műfaját, egyszerűen nevetnek, mert adva van a nevetés lehetősége.

Ami viszont elválasztja Rejtőt a krimiparódiáiról, az az, hogy a fenti néhány oldalnyi parodizálás ellenére Rejtő a könyv hátralevő oldalain vesz két szerető szívét, összetöri és megköttyasztja, és ezt a műveletet *komolyan* végigcsinálja (ellentétben Leacockkal, aki végigrohög az egészet). Rejtő elsődleges célja nem a kriminek mint műfajnak a parodizálása (az idézett rövid részen kívül nem találunk nála ilyen utalásokat), nem műfajparódiát csinál, hanem, nagyban támaszkodva a harmincas évek híres pesti kabaréjára²¹, kis túlzással, a világot veszi célba. Rejtőnél a krimi krimi marad, nem megy át önmaga paródiájába, a bűnügyi történet maga is élvezhető és mint fikció hihető. Rejtő a krimi kliséit sosem alkalmazza tartalmilag indokolatlan összefüggésben, mint egy krimiparódiától elváránk.

Viszont annál inkább parodizálja azt a fikcionális világot, melybe a műveket behelyezi, világparódiát, totális kabarét művelve. A paródia, ellentétben a szatírával, nem a kifigurázott tárgy tönkretételében, megsemmisítésében érdekelt, hanem annak jobbításában, új életre keltésében. Hogy eloszlassuk azt a fogalmi zavart, ami a paródia műfaja körül tapsztalható (másmásképpen határozza meg azt az arisztokratikus és a populáris irodalommal foglalkozó irodalomtudomány), szükséges idéznünk Bahtyint: "a karneváli paródia igen messze van az újkor tisztán tagadó és formális paródiájától: a karneváli paródia úgy tagad, hogy egyszersmind új életre kelti, meg is újítja azt, amit tagad"²². Az arisztokrata regiszter irodalomtudománya eléggé összemossa egymással a szatírákat és a paródiákat, egyaránt romboló, tagadó hatással ruházva fel mind a kettőt. Ezzel szemben, a populáris irodalommal foglalkozó esztéták és irodalomtudósok szerint, a karneváli paródia nem destruktív, hanem ellenkezőleg, építő jellegű: vissza akarja hozni a mindenfajta *egyoldalú* komolyság által megcsontkított világ másik, érdekes oldalát. Bahtyin szerint a "népi kultúra másik élete, második világa bizonyos mértékig a megszokott, vagyis a karneválon kívüli élet paródiája,

visszará fordított világ"²³. A jól megcsinált²⁴ világparódia a világ homályában marad, "éjjeli oldalát" (Malraux)²⁵, ezt a rejtve maradó világot zárkóztatja fel a világos, nappali világ mellé. Mivel Rejtőt amúgyis a populáris irodalom szféráján belül vesszük szemügyre, a karneváli paródiának a jegyeit fogjuk keresni a regényekben.

Lássuk, hogyan valósul meg a karneváli világparódia az egyik legfergetegesebb P. Howard-regényben, a *Piszkos Fred, a kapitányban*²⁶. Két, egymástól jól elkülönülő világ áll szemben egymással: a polgárság és az arisztokrácia jól ismert társadalmi konvencióihoz ragaszkodó hivatalos, nappali világ (a Bol-dogság-szigetek vezetői, a felső tízezer), és az éjszakai világ, a csavargók, kalandorok, bűnözők világa. A cselekmény két szálon fut: hogyan viselkedik az alvilághoz tartozó személy a felvilágban (Fülig Jimmy mint uralkodó), és

és a gazdagságot megszerezze. Egy elszemélytelenítő, álszent világ ez, mely a Pénz és a Hatalom isteneit imádja. Egy ilyen helyre kerül Fülig Jimmy, és nem csoda, hogy nehezen viseli el az ott divó szokásokat. Fülig Jimmy, a tanulatlan, ám úri szokásokkal rendelkező, lornyont viselő vagány ekkor hozzálát a reformokhoz. A karneváli paródia szellemében, Rejtő nem farag Fülig Jimmyből forradalmárt, aki meg akarná változtatni a társadalmi berendezkedést, hanem meghagyja annak, aki. Fülig Jimmy első dolga, hogy elmenjen egy kocsmába, és pertut igyék a néppel:

"És a vendéglőkben, mer bementem egy rumra, így szólék uralkodóilag.

— Hej, kocsmáros! Az egész birodalom az én vendégem!

A révkapitány térdrehulla:

— Éljen a király!

És mindenkinek ez volt a véleménye. És akkor emelém a poharamat:

Erdős Imre Pál rajza

hogyan a felvilághoz tartozó személy az alvilágban (San Antonio herceg mint bűnöző). E meglepő szerepcseré, a travesztia alkalmat ad Rejtőnek arra, hogy a két világot párhuzamosan ábrázolja, mindig a betolakodó szemzőgön keresztül nézve a dolgokat. Ezáltal értékelési lehetőséget nyújt, lehetővé teszi, hogy párhuzamot vonjunk a két világ között.

A felvilág. Milyen a felvilág? A sima modor nagyon is veszélyes intrikákat, áskálódásokat takar, az udvarban a rokonok a királyi székre pályáznak, és ennek érdekében még gyilkosságtól sem riadnak vissza. Minden tett mögött hatalmi érdekek állnak, a Kegyelmes titokban a kalózzokkal is összejátszik, hogy a hatalmat

— Mától kezdve pertuban vagyok a lakossággal! Szervusz nép! — és ők üvölték »szervusz király!«

És ittunk és összeöleleztünk." (285. o.)

Fülig Jimmy nincsen az udvari hagyományok ellen, csupán unja azokat. És mivel unatkozik és fája a lába, újabb hagyományokat teremt, melyek viszont jóval kényelmesebbé teszik az életet. Így iktatja be a mezítláb tartandó államtanács hagyományát, ami ugyan pontosan olyan értelmetlen, mint a többi udvari hivataloskodás, de legalább egy kellemes dolgot ír elő:

— Ellenben — mondám — hogy mégis király legyek, ám hozok törvényt asz államtanácsok

új módijáról!

Egmont úgy csodálkozott, hogy nagyon. A többi sem érté.

— Tudják, hogy nekem asz angol király, mikor vendége voltam sok tanácsot adott, mer asz öreg igen jó kollega. Akkor mondta nekem aszt is, hogy ha elfoklakom a trónt, legyek takarékos a cigarettával. Gondoskodjak arról a két dologról: takarékoság a pödrésben és fesztelenség az államtanácsban. (...) Én is elhatároztam, hogy feszesség ne legyen itt és az udvari tikett nélkül beszéljünk meg az államügyeket. És ezt fejezzük ki avval (felálltam), hogy mátlól kezdve az államtanács tagjai cipő nélkül tanácskosznak." (281. o.)

Tehát: a paródiában az alvilág nem próbálja megsemmisíteni a felvilágot, csupán lakályosabbá, emberibbé próbálja tenni, meg akarja javítani azáltal, hogy humort, fesztelenséget, esztelenséget csempész be. Minden alvilági figurának, így Fülig Jimmynek is az a titkos vágya, hogy ott éljen a felvilágban, annak megbecsült tagja legyen. Fülig Jimmy igazi kispolgár szeretne lenni, ezért visel lornyont, ezért ad az öltözködésre, ezért használ választékos szavakat, később ezért gondol vissza nosztalgiával a régi időkre. És mégis, visszautasítja, hogy az udvarban telepedjen le, mert unná a szűk korlátok közé szorított életet:

"Szíves mekhívására, hogy udvarára telepeggyek nyugodt életre, amit Felség gondtalanít, van szerencsém őszinte sajnálat-tal. Mer ott nekem nagy strapa a tétlenség. Én városi lakos vagyok, ha nem is bejelentett, ami csak egy üres formalinság. De a városi lakos nehezen szokja a vidéket. (...) Pedig szívesen emlékszem vissza uralkodásom nacerú idejére, amej felvirágzásba hozta az országot..." (356. o.)

Alvilág. Az alvilág sem rosszabb, sem jobb, mint a felvilág. San Antonio herceg, noha meglepő előmenetelt biztosít magának, mégsem érzi jól magát, mert időközben többször megverik. Meghökkenő, de így igaz: az alvilág ugyanolyan, mint a felvilág, ugyanúgy klubok léteznek, ugyanúgy létezik a kasztrendszer is, vannak alvilági királyok és alvilági proletárok, és mégis, teljesen más az összhatás. Minden olyan, mint fent, csak éppen irracionálisabb, humorosabb, élelőbb, vadabb, de mégis, mintha inkább emberre szabott.

Egy visszajára fordított világ ez, a hivatalos világ karneváli mása. A hamiskártyások önsegélyező és dalár egyesületbe tömörülnek, mint a komoly kisiparosok, az alvilág bejáratánál Por-

>>>>> folytatás a 12. oldalon

>>>>> folytatás a 11. oldalról

tás Robb áll, a hivatalos közeg, a két legnagyobb úrnak, Pizkos Frednek és Nagy Bivalynak igazi királyi tisztelet jár ki, sőt bőven fordulnak elő tiltó- és jelzőtáblák is. Civilizált és hierarchikus világ ez, mindenki láthatja, melyet az alvilági tagok a lehető legkomolyabban vesznek, s ahol a szabályok áthágása ugyanolyan bűn, mint a felvilágban. Éppen csak a szabályok ellentétes értelműek, mint az álszent felvilágban: ütni nem bűn, sőt ajánlatos, és nincsen jobb ajánlólevél egy jól sikerült horogútésnél. Voltaképp az alvilág ugyanarra a szabályra épül, mint a felvilág: aki erősebb, az halad, a gyenge pedig elvérzik; itt is ugyanúgy hatalomra törnek a tagok, mint a felvilági politikusok, csak mintha az egész becsületesebb lenne, és a bűnt nem próbálnák előrángatott érvekkel megmagyarázni, humanisztikus mezbe burkolni.

Az alvilág különleges figyelmet szentel annak, hogy jól el legyen látva jelző- és tiltótáblákkal, éppen azért, mert nagyon nem szereti őket. A táblák arra szólítanak fel, amit a felvilágban tiltani szokás, feje tetejére állítva a felvilág szabály- és normarendszerét. Például:

A KLUB HELYSÉGEBE LŐFEGYVERT, ÓLMOSBOTOT, KÉST, BOXERT VAGY BÁRMILYEN GYLKOLÁSRA ALKALMAS SZERSZÁMOT BEHOZNI AJÁNLATOS! FEGYVER NÉLKÜL BELÉPNI TILOS ÉS ÉLETVESZÉLYES! AZ EBBŐL EREDŐ BALESETEKÉRT MINDEN FELELŐSÉGET ELHÁRÍT AZ IGAZGATÓSÁG

vagy:
PUDINGOK NYARALÓJA!
ZSAROLTA-LAK!

KÉRJÜK A T. TAGTÁRSÁKAT, HOGY A KLUB HELYSÉGET NE LÁTOGASSÁK KÖZVETLENÜL A BÜNTETÉS KITÖLTÉSE UTÁN, MERT AZ ELBOCSÁTOTT RABOKAT FIGYELTETI A RENDŐRSÉG

Az alvilág rendelkezik egy társadalommal, még ha ez a társadalom feje tetejére is állítja a felső társadalom szabályait. Ezen a ponton ragadható meg Rejtő világparódiájának pozitív irányultsága: *Rejtő a megcsontosodott, lemerevedett felvilág ellenében nem egy állati, csupán a vitalitásra, életerőre és erőre építő világot próbál javasolni, hanem felmutatja a felvilág görbe tükrét*: hiába próbálják tagadni, ilyenek vagytok, mint a rablók és a gyilkosok, és még ők is rokonszenvesebbek nálatok, mert legalább nem álszenteskednek, nem hazudnak. Rejtő nem futurista vagy anarchista rombolást akar; csupán azt, hogy tegyék lakályosabbá a

világot, tegyék emberibbé a civilizációnkat, mert ez így tovább nem mehet.

A civilizáció a XX. századi ember adottságaként és megvédendő vívmányaként jelenik meg Rejtő más regényeiben is. A *Vikend a pokolban*²⁷ c. regényben Teddy Emerson, a petróleum-mágnás fia Kongóba elkerül egy titkos országba, melyet a civilizációval kapcsolatba került négerrek alapítottak, kiknek legfőbb tapasztalatuk az volt, hogy el kellett hagyni az európai társadalmat:

"Ritkán van alkalmuk felidézni a Grand Hotelben eltöltött dicsőséges múlt emlékét. Az ország bálványa egy pár cipő. Titkos szertartásunk, hogy esténként sírva kikeféljük, és egy számot ír mindenki a talpára. Szívbe markolóbb jelenetet még sohasem láttál uram." (106.)

A civilizáció új mitológiává válik e négerrek között. A legfőbb értékek a civilizáció termékei, maga a társadalmi berendezkedés is Európához kötődik (az ország államformája alkotmányos részvénytársaság). A regény legszébb része az, mikor Teddy, fel fogva, hogy mit is jelent ezeknek az embereknek a civilizáció emléke, belemegy a játékba, hogy egy *à la carte* rendelést adjon le a pincér-uralkodónak, és az egész nép sírva hallgatja a nagyszerű szertartást, tudva, hogy nekik már nem adatik meg, hogy egy ilyen rendelést még egyszer párizsi pincéreként felvehessenek.

Íme a rejtői világparódia lényege: hol az értékek feje tetejére állításával, hol egy nevetségesnek tűnő, mégis holtkomoly mitológia megteremtésével rádobenteni minket arra, hogy mindaz, ami a civilizációt jelenti, értéket jelent, és jobban oda kellene figyeljünk arra, hogy e világ ne kerüljön olyan helyzetbe, hogy önmagát semmisítse meg (például a lemerevedés, a vitális értékek végletes visszaszorítása, álszentség). A szolidaritás erősíti bennünk azt, hogy felelősek legyünk azért a világért, amely kigyöngyözte a társadalmat, s amelyet jobban kellene berendeznünk, hisz a miénk.

Az egyszerű polgárnak az Aranykorról szőtt eszménye van felmagasztosítva ezekben a művekben, egy olyan világ, melyben hol nyugodtan és komótosan, hol fénysebességgel haladva ki lehet élvezni az életet. Hisz az élet maga is művészet, és a művészet élet. A kispolgár, a cívis képe mindig a legszeretetteljesebb paródiához vezet. Bahtyin jegyzi meg a népi nevetéskultúrából sarjadzó groteszkről, hogy "valamilyen formában, különféle eszközökkel mindig a saturnusi a-

ranykor visszatértét, illetve e visszatérés élő lehetőségét jeleníti meg"²⁸. Rejtőnél az Aranykor, ugyanúgy, mint Haseknél, a nem is olyan távoli múlt. Ilyen aranykori figura Vanek úr, aki mint titkár nem tűr meg semmiféle konfidenciát a főnökétől, sosem fogy ki a tanácsokból, és akinek az élete oly könnyű, mint egy szappanbuborék. Ilyen figura *A láthatatlan légio* Strudl ura, aki Marokkóban is ragaszkodik a bécsi Ring szokásaihoz és megőrzi felsőbbrendűségét a csűrhevel szemben. Ilyen *A szőke ciklon* Bradford nagybácsija, aki úriszabó és minden hasonlatát a szabázzat területéről veszi.

Íme, hogyan beszél Gorcsev Ivánhoz Wendriner úr, a kivénhedt oroszán, a szelíd életöröm olyan haseki (vagy hrabali) képét nyújtva, mely egyben az Arany Közép-Európához, egy speciális életformához címzett legszebb óda:

"Higgye el, kérem, nincs szebb, mint öreg artistának lenni. Ismertem Olmützben egy «Halálkerék» nevű Glatzsch Ödönt, aki két mankóval és három seilyempincsel bejárt a Rathaus Kellerbe, mert lezuhant a trapézról. És boldog volt, pedig nap mint nap veszekedett vele a felesége... Na, ja!... Legszebb élet az artista aranyőregsége. Mit jelent az, hogy én vagyok az állatok királya? Helfheisen például a Kerékpár Császára, és most Jerábek néven házimester Görliczben. Egy artistának plakátból van az országa." (246.o.)

Folytatás a következő számban

¹lásd Szili József: Az irodalomfogalmak rendszere. Akadémiai Kiadó, Bp. 1993, 183.

²Almási Miklós: Antiesztétika. T—Twins Kiadó. Lukács Archivum, 1992. 17.

³Horváth Iván: Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben. Akadémiai Kiadó, Bp. 1982.220.

⁴Mihail Bahtyin: François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája. Bp. 1982. 6. ford. Könczöl Csaba.

⁵Mihail Bahtyin: i. m. 6.

⁶Szilárd Léna: A karneválemélet V. Ivanovtól M. Bahtyinig. Tankönyvkiadó, Bp. 1989. 86.

⁷Mihail Bahtyin: i. m.

⁸Íme hogyan ír Bergson a nevetésről: "A nevetés egyfajta társadalmi gesztus, amely az emberek és az események egyfajta sajátos szórakozottságát hangsúlyozza és megtorolja", in Bergson: A nevetés, Bp. 1986. 89.

⁹Mihail Bahtyin: i. m. 273-274.

¹⁰Almási Miklós idézett munkájában (21. o.) jegyzi meg: "(Az intertextuális) mechanizmusát Umberto Eco a következőképpen írja le: egy-egy mesetípus, a benne

szereplő figurák vázlatával nem csupán egyetlen műben fordul elő, hanem egész sorozatok készülnek ugyanabból az alapanyagból: a sztori mindig ugyanazokon a már ismert állomásokon fut keresztül, a figurák kilétén sem kell dolgozni... Minden familiáris, noha a történet részletei minden korábitól eltérnek".

¹¹Almási Miklós: i. m. 23.

¹²Almási Miklós: i. m. 107.

¹³Almási Miklós: i. m. 20.

¹⁴Stephane Sárkány: Az irodalomelmélet mint társadalomtudomány. Kriterion, Buk. 1979. 24.

¹⁵Szakács István: A komikus bestseller irodalomszociológiai és esztétikai vonatkozásai P. Howardnál, államvizsga-dolgozat. BBTE 1984. 67.

¹⁶Umberto Eco: A rózsza neve. Bp. 1988. 605.

¹⁷lásd Horváth Iván: Balassi költészete történeti poétikai megközelítésben. Bp. 1982. 221.

¹⁸Horváth Iván jegyzi meg, hogy a populáris regiszterbe tartozó műveket sokáig, akár máig élő hagyomány jellemzi, mely "nagyon archaikus, archaikusabb, mint az arisztokrata regiszter" (i. m. 225.)

¹⁹Rejtő Jenő (P. Howard): Az elátkozott part. A három testőr Afrikában. Bp. 1988.

²⁰Molnár Vilmos: Levél Szingapúrba. Mv hely. 1993. 93.

²¹melynek egyébként ő maga is ünnepelet szerzője — lásd a Dallos József által szerkesztett gyűjteményes kötetet.

²²Mihail Bahtyin: François Rabelais művészete, a középkor és a reneszánsz népi kultúrája. Európa Kiadó, Bp. 1982. 17.

²³Bahtyin, ugyanott.

²⁴A megcsinálás szó használatával egyben próbálom arra is utalni, hogy nagyfokú hasonlóság figyelhető meg a populáris irodalom és a Szokratész előtti, Marót szóhasználatában közírodalomnak nevezett irodalom szerzőfelfogása között. Homérosz mesterember, nem géniusz, még csak nem is alkotó, aki teremtő erővel rendelkezik (nem is törekszik erre), hanem egy szakember, aki a világ létező dolgait felmutatva írott műveket hoz létre (az archaikus Görögországban az istenek is valóságosan létező lények — lásd. Dodds: The Greeks and the Irrational c. művét). Ugyanígy, a populáris irodalom szerzői sem alkotók, hanem mesteremberek, akik különféle módon sikerült különféle termékeket hoznak létre. Újra szeretném megfosztani az "irodalmi mesterember" fogalmát a pejoratív, önmagában negatív értékítéletet hordozó jelentéstől.

²⁵idézi Szávai Nándor, in Bevezetés Henry Bergson: A nevetés c. kötetéhez, Bp. 1986. 30.

²⁶Rejtő Jenő. Az elveszett cirkáló. Pizkos Fred, a kapitány. Bukarest, 1976.

²⁷Rejtő Jenő (P. Howard): Vikend a pokolban. In: A sárga garnizon. Bp. 1987.

²⁸Bahtyin, i. m. 63.

VALLASEK JÚLIA

A hallgatás szava

Hallgatásról és szavakról Kosztolányi Dezső Édes Anna című regényében

"Ez nem illik. Mi igennel és nemmel felelünk. No majd megtanulja." — így figyelmezteti (pontosabban idomítja) Vizyné Annát első találkozásukkor. Kétértelmű ez a figyelmeztetés: egyaránt jelzi a szavak hatalmát és törekény, viszonylagos voltát. Kísérlet az artikulálatlanságában is érthető (vagy éppen artikulálatlanként érthető?) gesztusnyelv és a benne rejtőző lázadás meghíúsítására. A vállvonogatás, "a lázadás e csendes cselédmozdulata, melyet annyira ismert" lehetőség az önkifejezésre, az önmegértésre. A szavak viszont nem mondanak semmit, különösen arról, aki használja őket. Mit is mondhatna ez az igen-nem? Hiszen csak látszólag feltételezi a választást, valójában a teljes alávettség szimbolikus hordozója, választ ad egy elhangzott kérdésre, aláveti magát az éppen aktuális kontextusnak. Igen vagy nem — itt a kérdéstől függ, és nem a válaszától, akinek ezzel a csaknem nullára redukált nyelvi készlettel semmi esélye nincs arra, hogy passzív választóból aktív kérdezővé válva, birtokába vehesse a nyelv "igen-nem"-en kívüli világát.

Az Édes Anna-elemzésekben oly gyakran emlegetett elgépiesítés (pl. részletesen Heller Ágnesnél) ebben az első néhány szavas beszélgetésben indul. A gesztussal, mely eltilt és kötelez, a vállvonogatás (a többértelmű, interpretálható — tehát az önkifejezés lehetőségét hordozó gesztusnyelv) tiltásával, az igen-nem használatra való átváltással, ami egy csapásra megszünteti a kifejezés árnyaltságát. (Magát a nyelvet, amennyiben a szavak elsődleges tulajdonságának tekintjük azt, hogy nincs egyszer s mindenkorra rögzített értelmük.) Ezzel a tiltással Anna megérkezett... beavatást nyert a gépek világába.

Megérkezett vagy már előzőleg is oda tartozott? Anna hallgat erről (is) és dolgozik — mondhatnánk, gépiesen. Pontosságában, lelkiismeretességében, mozdulataiban maga is része a körülötte mozgó gépies világnak. Homo mechanicus. Ezt is értékeli benne — csak ezt: "Anna az asztalt szedte. Most még inkább figyelték, latra vetve minden mozdulatát. Az asztalhoz, a pohárszékhez ugrált tündéri gyorsasággal. Mint valami halk automata mozgott ide-oda. Mint egy gép, gondolták, mint egy gép."

Maguk is ilyen automaták, elég ha Vizi Kornél munkahelyének gépies rendjére, mechanikusan ismétlődő metamorfózisaira gondolunk. "...folyton szolgálatra készen, a hivatalban és hivatalon kívül, megadva a titlust és respektust mindenkinek, katonai fegyelemmel és bizonyos önfegyelemmel is (...)" Ez volt az ő világa, több, mint otthona: a mindene." Vagy Vizyné életrendjére, rendezgetés, spiritisztázások és temető közt mozgó napi tennivalóira, végletekig üresedő világára. A mindig egyformán forgó mókuserék szédületében élnek a regény szereplői, mintha legintimebb pillanataikban is kivilágított színpadon mozognának egy előre megszabott forgatókönyv utasításai szerint, amit nemcsak az olvasó vagy az író — ők maguk sem

ismernek. Sok az állókép, kimerevített filmkocka, felfüggesztett pillanat, mintha ez a mechanikusan mozgó, kiszámítható, a gépiesség törvényeinek engedelmeskedő világ az egyetlen renitens elemet, az öntörvényűen haladó (s ezért létét veszélyeztető) időt szeretné rabságba ejteni. "Távollevő ismerőseinket szeretjük megrögzíteni egy ponton, egy határozott helyzetben, akár a halottakat, megállítjuk fölöttük az időt, jámbor öncsalással elhitetjük magunkkal, hogy képzeletünknek az az önkénye, mely őket fotográfiákká merevítette, ránk is érvényes, s azóta mi magunk sem haladtunk előre a megsemmisülés felé vevő úton..." "Tökéletes cseléd" (értsd gép) Anna, vagy azzá lesz? Szinte semmit sem tudunk róla, csak annyit, hogy ahogy belép Vizyék házába, ekként viselkedik. Amit addigi viselkedéséről megtudunk, körülbelül annyira pontos és megbízható, mint a krisztinavárosi polgárok értesülése Kun Béla távozásáról.

Anna csak Ficsorék általánosításaiából, Vizyné álmodozásaiból, egy titokban meglesett nőalakban ölt formát. Vizyné képzeletében élő "álomalakként" is gép, azt teszi, amit később fizikai valójában fog: dolgozik látástól vakulásig. "...a másikat látta helyette, mellette és mögötte, aki majd mindent helyreállít és fűrgén, csodálatosan mozog, mint egy tündér. Majd ő, aki csak a munkát szereti, a munkát. És egyes nehezebb munkákat egyenesen félrerakott számára (...)" Mikor lehunyta a szemét, megjelent az, akiről csak azt tudta, hogy meg kellene aranyozni a kezét, az aranykezü cseléd..."

Az egyébként oly relatív beszéd tűnik az együli biztos pontnak, ha a tündér és/vagy automata Anna létállapotát próbáljuk tisztázni.

Northrop Frye szerint a szavak teremtenek kapcsolatot az értelem és az érzelem

között, amit tehát nem tudunk szavakba foglalni, nem létezik számunkra. Anna alig beszél, jele lehet ez annak, amit a bírósági tárgyaláson enyhítő körülményként, "együgyűséggel határos műveletlenségnek" neveznek. Másrészt a beszéd az individuum szabadságát bizonyítja: "Az ember éppúgy a szó gyermeke, mint a természeté, és hogy miként a természettől feltételeket kap, és a természetben találja meg a szükségszerűség fogalmát, úgy az első dolog, amit a szóval való közösségében megtalál, az szabadságának kiváltságseleve."

A bemutatkozás-jelenetben (VI. fejezet) Anna csak elharapott félmondatokban, egytagú- vagy tömondatokban beszél. Előző helyén azonban normális nyelvkészletet használhatott ő is, hiszen gyerekek mellett volt, beszélni, imádkozni tanította őket, es-ténként elmondta a madaras bicska meséjét. Az "együgyűséggel határos műveletlenséget" ez nem cáfolja meg, hiszen a gyermekima rimes szavait Anna sem érti egészen, annál biztosabban mutat a szabadságvesztés, egyéniségvesztés nyelvi lecsapódására. Vízék házába lépve Anna csaknem elnémul, fejezeten keresztül csupán néhány szót szól, vagy "morog valamit", amit Vizyné tolmácsol a távozó vendégeknek. (Tolmácsolás = kisajátítás, megszüntetés a nyelv szintjén?)

Anna a Patikárius Jancsival töltött néhány nap alatt talál rá ismét a szavakra: a gépies létből kiemelkedő érzelmi/érzéki fellángolás és a pillanatnyi relatív szabadság hatására: "Annának ez volt az első napja, amikor gazdái nélkül, önállóan intézkedett. Boldogan sürgött-forgott..." A szerelmi jelenetben beszél a legtöbbet (hiszen érzelmileg és nem pusztán érzékileg implikált lévén paradox módon mégis fölényben van), míg az egyébként folyton locsogó Patikárius Jancsi beszéde itt összezavarodik, inkoherenssé válik. Aztán ahogy "az úrfi visszafelé járja a szerelem lajtorját", Anna ismét elveszti a szavakat, újra visszatér az egytagú mondatokhoz, engedelmes automataként teljesíti Jancsi kéréseit/parancsait.

Csak egy villanásnyi időre talál még magára a nyelvben, a kéményseprővel való beszélgetés idején, ahol egyenlő partnerek a beszédben. Aztán csend és pontos, tökéletes munka. Anna elnémul. Mindössze két szót szól még a cselédekhez az estély idején: "Majd eszem", s ez mintha a gyilkosságot megelőző piskótaevés, a "főlétséggel való agresszív azonosulás" öntudatlan projekciója volna. Hátborzongató, kísérteties némasággal gyilkol, mintegy öntudatlanul, animalis tehetetlenséggel, rémületből és dühtől egyaránt reszkelve.

A gyilkosság felfedezésekor vallomástétele is néma:

"— Te voltál?

Anna lesütötte szemét, mint aki vall."

A tárgyaláson is csak egytagú mondatokban, mások szavait ismételve tesz vallomást. Visszhang-szerep itt az övé, ha valamit mond, mintha idegen nyelven szólna, félálomban felelgetve — vallatása egy pillanattig sem koherens párbeszéd. Legtöbbször nem is válaszol, nem folyamodik segítségért a szavakhoz, semmit nem próbál elmondani az igazából. Talán nem is tudná... "Anna hallgatott. Az elnök tolmácsolta az érzését, a kifejezhetetlen érzést, mintegy lefordítva értelmes emberi nyelvre." Az ítélet nyelvére.

Balassa Péter a szegénység felől közelíti

>>>>> folytatás a 14. oldalon

>>>>> folytatás a 13. oldalról

meg ezt a hallgatást. "A szegénység ugyanis kifejezhetetlenség, dadogás, az artikuláció és a nyelvi kifejezés előtti rákérdezés arra a világra, amit később, utóbb, fentebb a magasabb nyelvi artikuláció révén értelmezünk majd, és kissé átesztétizálunk (...) Az artikuláció képtelensége vagy kezdetlegessége nem más, mint a fundamentumok botrányos kezdetlegességének, egyúttal egyetemes rejtélyességének megfelelője."⁴

És a szabadságvesztése... A szabadság nem pusztán cselekvés- vagy gondolatszabadságot jelent, ezek már magasabbrendű, absztraktizált szintjei. Alapfokon a szabadság öntudatraébredés, a szabadságvesztés — önmagunktól való megfosztottság.

Birtokolni vagy létezni?⁵ A kettő kizárja egymást. A létező azáltal létezik, hogy azonos önmagával, tudja önmagát. A birtokló pedig pusztán a birtoklás ténye által, nem önmagával azonos, hanem a birtokolt tárgyak, személyek, érzelmek, gondolatok sokaságával. Csak ezeken keresztül létezik. Anna közvetlen környezete, a Víz-házaspár, Patikárius Jancsi ilyen birtoklók. Vízyné már beszélgetése előtt "magának tudja" Annát, "Ez az Anna. Az én Annám." — mutogatja később vendégeinek.

A birtokolt tárgyakban való tobzódás örömét adja vissza a rengeteg leírás, például a vörösök elől elrejtett dolgok előbukkanása, a csecsebecsek hada Vízék lakásában, vagy az érkező Patikárius Jancsi bőröndjének kicsomagolása. Ez utóbbi már csaknem patológiai eset, igazolni látszik, hogy "...a létezésről a birtoklásra való hangsúlyeltolódás olvasható ki a főnevek gyakori, az igék ritkább használatából"⁶. Patikárius Jancsi kicsomagolása a birtokló rituáléja, szentség, misztérium:

"Elkomolyodva, immár teljes odaadással és áhítattal nyitogatta a patentzárakat.

Mi minden volt itt.

Tizenegy öltözet ruha, frakk, szmoking, télikabát oposszumprémmel, csodálatos ingek, selyem alsónadrágok, nyilas harisnyák, lakkcipők, bohémas félcipők, melyeknek lefentyűs bőrnélve egészen kicsapódik a lábfejére, aztán körömapólo táska, többféle illatszivattyú, fehér ebonitgelyekben glicerinszappanok, mert csak glicerinszappannal tudott mosakodni stb. (...) ő a ruháihoz senkit a világon nem engedett hozzányúlani."

A tárgyak ilyen mértékű szeretete, az élettelen iránti vonzódás — nekrofilia, a szó pszichológiai értelmében, ahogy Erich Fromm⁷ használja: halálszeretet, szemben a biofilával, az élet szeretetével. (Ide kapcsolódik "tünetként" Jancsi morbid farsangi meghívója, Vízynének lánya halála ürügyén bevezetett "halálkultusza", a temető és a spirítiszta ülések rendszeres látogatása, a kislány minden holmijának gondos megőrzése, halála mint beszédtema, melyből — már maga is érzi — régen kikopott a gyász.) Annával szemben is működik a létezésellenes birtoklás eltárgyasító folyamata. Ez elől kezdetben úgy próbál menekülni (mert ha nem is tudatosan, de elemi, animális szinten érzi a veszélyt), hogy megfelel az elvárásnak: tárgyként viselkedik, azonosul a szereppel, átveszi Vízyné mozdulatait, elébe megy. (Egyetlen direkt kérdést intéz asszonyához: Nem tetszik-e valamit parancsolni?) Végletes szegénységében birtoklóként viselkedik, a mi szitánk, a mi dugóhúzó, mondja büszkén.

De nem tud birtokolni, és nem azért, mert a véletekig szegény, hiszen ezt elsimítaná a másikkal való azonosulás. Nem tud, mert a birtokolni vagy létezni életlehetőségek közül Anna csak az utóbbira képes. (Talán itt kereshető a magyarázat arra, miért nem hagyja ott Vízéket, mikor megtehetné. Vízyné egyetlen hatásos érve, "Mostoha akar lenni?", értsd birtokló, tárgyasító hatalom, és a kéményseprőnél tett látogatás, melynek jelentős részét a volt asszony holmijának feltárszerű, pontos számbavétele teszi ki — Patikárius Jancsi bőröndje szegényes kiadásban —, megbénítja döntését.) Marad, és ettől a pillanattól kezdve nincs más lehetősége, csak a gyilkosság. Kompenzációs erőszak ez, de nem holmi apró, emberi nyelven kimondható sérelem kompenzálása, mint ahogy a törvényszéken szavakba öntik helyette.

Végző tehetetlenségében, önmagára találatától, emberi potenciáljától megfosztottan, "a pusztítás segítségével szüntette meg a teljes passzivitás elviselhetetlen szenvedését." És ezzel megteremtí a lehetőséget arra, hogy meglegye önmagát. A lehetőséget, és nem a bizonyosságot, hiszen a tárgyalás során Anna ugyanúgy tárgyként viselkedik, mint addig, majd eltűnik az emléke is, mint ha halott volna.

Közvetlenül a gyilkosság után, mikor az esetet vizsgáló tanácsos kikérdezi, ismételt nekiszegezve a megválaszolhatatlan kérdést: Miért? — történik valami.

"— Maga tette?

— Én...

— Miért?

— Én... Én...

— Mi az, hogy én? — mormogott a tanácsos bosszúsan. — Ezt már hallottuk. Azt kérdeztem, hogy miért tette? Miért?

— Én..."

"A lét dadog, csak a törvény a tiszta beszéd." — és Anna a törvénynek felel. Csak-hogy nem az emberinek, az emberek számára nincs szava, nem is látja őket, szembeállítva "az ablakon beáramló fénynek, a nagy, májusi fénynek", valami transzcendens hatalom aurájában mondja ki az egyetlen vallomást, ami ha nem is menti fel teljesen az emberi etika alapján, de megszólaltatja felette a végső megbocsátás szavait, a halottakért való imát. Azt a vallomást, mely egybemossa a "Nincs rá mentség" és az "egyetlen megoldás az irgalom" ellentmondó, de egyaránt transzcendens igazságát. Az egyetlen hiteles vallomást, amit mondhat: én... én... én...

¹"...ebben az egész gépvilágban Anna az egyetlen, akinek lelke van, s éppen őt, a lélekkel bíró lényt tekintik a gépek gépnek." In Heller Ágnes: Az erkölcsi normák felbomlása. Etikai kérdések Kosztolányi Dezső munkásságában. Budapest 1957, 66-68.

²Northrop Frye: Kettős tükör, A Biblia és az irodalom, Európa könyvkiadó, Budapest, 1996, 61. o.

³Balassa Péter: Kosztolányi és a szegénység. Az Édes Anna világképéről. In. A látvány és a szavak. Budapest 1982

⁴Balassa Péter i. m.

⁵A gondolatmenet részletes kifejtését lásd Erich Fromm: Birtokolni vagy létezni?, Akadémiai Kiadó, 1994, illetve Escape from Freedom, New York-Toronto, 1941 c. műveiben.

⁶Erich Fromm: Birtokolni vagy létezni?, 1994

⁷Erich Fromm: Az emberi szív, Háttér Kiadó, 1996

⁸Erich Fromm: 1996

JANCSIK PÁL

Hóba rótt nyomok

Ez itt a nyúl s amott — nézz csak oda — a vadászbecsek hóba rótt nyoma.

Messzebb találkozott a lábnyomok sora, és ott történt meg a tragédia.

Tragédia? Ugyan! Mindennapos, tán elmesélni is lapos história.

Amint mondtam, semmi az egész.

A nyulat szétépték, és ennyi, kész.

Konc lett, ki nem elég gyorsan szaladt.

De engem nyugodni mégsem hagyott, felháborított, bántott, zaklatott.

Mert nem szükségéből történt ez a "horror", hanem amolyan "úri passzióból".

Nem az evés kényszere vitte végbe, nem volt alternatíva, se tétje, csak ez lehetett mindeképp a vége.

Hiszen ezek

a jól táplált, erős ebek

valami durva, elemi

ösztönből estek itt neki

a nyúlra — nem bendőjük teletömni, hanem hörögve, viczorogva ölni.

Ez történt ott a nyílt mezőn a hóban.

Akárcsak Boszniában, Koszovóban, s annyiszor, annyi helyén a világnak...

Égő sebed hűvös, puha gyolccsal takard be, Föld, frissen hullt, tiszta hóval.

1999. február 1-én.

Fiatalok

Váll váll mellett, kéz a kézben mennek a nagy fehérségben, mennek a télbe, a hóba egymás meleg kezét fogva.

Hiába a fagy is, szél is, zöld tavaszban járnak mégis, léptük nyomán pázsit terem, virágot hajt a szerelem.

Ha még egyszer... Ó, be másképp... Vagy ki tudja...? Nő az árnyék, jön az éj, csak ennyi biztos, jégkeze ki tudja, mit hoz?

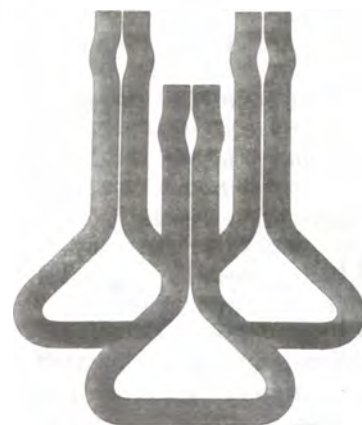
Fiatalok kézen fogva.

Én meg kifele kocogva.

Kissé borús lett az ének.

Örülj mások örömeinek.

1999 Bálint napján

Két, talán végképp feledésbe merült kolozsvári vonatkozású irodalmi szöveg

1. Karinthy Frigyes bevezetője Szigethy István: *EX LIBRIS* c. kiadványához

Városunk művészeti életének nemcsak hírességei voltak a képzőművészet terén, hanem ideig-óráig nálunk alkotó szürke eminenciái is. Az utóbbiak közé tartozott az erzsébetvárosi születésű Szigethy István is (1881—1966), akit a magyar grafikatörténet mint a két világháború közötti időszak legkiválóbb magyar újságrajzoló és karikaturistái egyikét tart számon. Az ő mapájának lapjai közül tett közzé harminckilenc szuggesztív ex-librist (Egyetemi Könyvtár Kolozsvár, dr. Janovics Jenő, Poór Lilly, S. Nagy László, Septimiu Bariju, dr. Isacu Aurel, Nóti Károly és még sok másokét) 1916-ban az Egyesült Könyvnyomda R. T. Kolozsvárt. Az ízléses kiadvány Karinthy Frigyes írásával jelent meg, akinek a művész a bevezető kolofonja gyanánt lenyomatott sikerült karikatrával hálálta meg a közreműködést. A közölt grafikák kvalitását az utókor dicsérete avagy fanyalgásánál hitelesebben ítélte meg az események forgatagában élő kortárs éles szeme. Íme Karinthy Frigyes véleménye:

E három év, a világ rettenetes eseménye egészen más tanulságot hozott a művészeteknek, mint amit állam és akadémia hisz és híresztel. Akik a művészet minden törekvésének a világ egyszerű ábrázolását tartották — akik a fegyverek közt hallgató múzsát valahogy úgy képzeltek, hogy hallgatása a cselekvés és tett láttán elámulat tátott szájú csodálkozás: azok, úgy hiszem, meglepetve

látják majd a háború után, hogy a múzsá nem azért hallgatott el, mert álmélkodásában eláll a szava, hanem mert nagyon mélyen és nagyon komolyan gondolkodóba esett.

Új époszt, a testi erő és győzelem dicsőítését ne várjuk e múzsától — e múzsá elgondolkodott és sok mondanivalója van arról, amit gondolt. S nem hinném, hogy megelégszik majd, ha szavakban ki tudja fejezni magát ott, ahol színekben és vonalakban szokott beszélni, színben és vonalban is többet akar majd kifejezni — úgy érzem, mint amit érzékek közöltek vele. S mivelhogy a vonalak valamivel közelebb állnak az absztrakcióhoz, mint a színek: sokat várok a háború után újjárendülő grafikus, illusztratív művészetektől. Annyi bizonyos, hogy gondolat és írásművészet újból és mélyebben szövetkezik majd a képzőművészetekkel, megértvén a közös nagy célt, hogy maradandó emléket állítsanak minden művészet törekvésének: az élő embernek.

Szigethy István értékes ex libriseit úgy adom át a nyilvánosságnak, mintha könyvet adnék az olvasónak: ne csak nézze, hanem olvassa is.

Karinthy Frigyes

2. Minap pillantottam meg a kolozsvári Egyetemi Könyvesbolt polcán Murai Lászlónak B á r d O s z k á r-monográfiáját. A kötet futólagos átlapozása alapján az volt a benyomásom, miszerint bármennyire alapos munkát végzett a szerző, figyelmét mégis valószínűleg elkerülte az orvos-költőnek az a számvetése, amelyben versbe foglalta a pályája delelőjén túljutva az elmaradott falusi környezetben hivatását gyakorló orvos kilátástalan viaskodásait. Aligha tartom valószínűnek azt, hogy a magyar irodalom számos ilyen hiteles, versbe szedett, költőileg igényes "kórképet" mutathatna fel.

Orvos a falun

Orvosi Szemle,
XI. (1938), 8. aug., sz., 283. old.

Vörhenyjárvány van. Járom a falut,
mely míg a világ fejlődött, aludt.

Hova az ember kutaton benéz,
trágyalé minden, piszok és penész.

Poór Lilly könyve

Mauri könyve

EX LIBRIS
D' ISACH AUREL

Vályogfalak közt ember, állatok
s oly bűz, hogy csak perceket állhatok.

Itt borjú böffen, ott gyerek hörög,
mint száz év előtt. Minden tárgy örök.

Szemünk csipás, félig-meddig vakok,
de nem csoda: tenyérynél ablakok.

Egy ágyban olykor két-három beteg,
oly kép, hogy náluk jobban szenvedek.

S ha valakit kórházba utalunk,
morog és szid és fenyeget falunk.

Szénakazal, istálló, kas, "hijú"
mélyén rejtőzik lázas lány, fiú.

S ha temetnek is négyet egy napon,
csak legyintenek orvoson, papon.

A lelkük olyan makacs és fukar,
hiába ingyen-kórház és fuvar.

Amit az állam áldoz egy vagyron,
de nem értik, s így célja nincs nagyon!

A járvány terjed és a doktorok
verejtéke oly hiába csorog,

megy házról házra, térdig sároson,
körötte szitok árnya jár, oson.

A járvány terjed, vadul, vészesen,
s ha megáll, abban nincs csepp része sem

a munkánknak: be kell ismerni azt,
hogy véletlen csak, irgalom, malaszt.

Csődöt mond tudás, akarat: a nép
a barázdából ki sohasem lép,

mit őse vágott sokszáz év előtt;
a sors hiába sodorta el őt

a Doberdóra s lengyel földre fel,
az élménytömlő valanol szelel

s elszáll évezrek vad súlya alatt
a négy éven át nyert tapasztalat.

Hova az ember kutaton benéz,
trágyalé minden, piszok és penész.

S mind kínálhatjuk szánó lelkeink,
itt más ritmus, itt más áram kering;

s bár sajog értük minden idegem,
úgy járunk köztük kilátástalan,
mint idetűvedt néma idegen...

Még csak annyit: az ORVOSI SZEMLE
Kolozsvárt jelent meg 1928-tól 1938 októberéig.

KÖLLŐ KÁROLY

EGYED PÉTER

Sabrina, a Naplóból

(befejező rész)

Hosszas egyeztetés és általános késedelmeskedés után (azért Rómán átvégődni sem mindig könnyű) érkezünk Giuseppina lakásának közelébe. A cukrászda teraszáról észrevesz, integet, és máris indulunk tovább reggelizni, ezúttal valamivel csicsásabb lesz a reggeli, jelzik a lányok. Gisella Cohn vár bennünket reggelivel a via di San Pietro egyik elegáns bérházában. A kapus — Mario — ismerősként köszönt. A lift egy, a harmincas évekből származó Stieger bronzlift, met-szett üvegablakokkal. Gisella apja ungvári orvos volt, majd időben elmenekült — Szecsuanba vetette a jóléleket, ott ismerte meg a mamát, aki az egyik jezsuita misszió nővére volt akkoriban. Mutatják a családi albumokat, mondják, hogy a mama hétszép-ség volt, de én nem értek a kínai szépségekhöz — tény az, hogy Gisella viszont nem sikerült egészen, node ez őt egyáltalán nem zavarja. Majd amikor Mao Ce-Tung, A Nagy Kormányos csapatai végképp és visszavonhatatlanul megközelítették Szecsuant, a doktor úr fogta magát és családját és eléggé nem dicsérhetően elmenekült Olaszországba. Gisella nevetve mondja, hogy valami olasz felmenőt leszámlítva ő a világ egyik legkritikább mixtúrája: kínai-zsidó. Alányok vidáman mártogatják *cornetto*ikat véget nem érő *cappuccinó*kba, én meg kikötök a *mozzarellás* tál mellett és lassan a végére járok, végtelen mennyiségeket meg lehet eszegetni ebből a bivaly-mozzarellából. Aztán egyszer csak felcseleződik a leánycsapat, és mindannyian elindulunk a braccianói tó felé. Az út mentén egy kis *azienda*, mint egy vár, temploma is van, kis belső terecskéje és neve: Piazza Santa Maria di Galeria, Cesano. Ahány oszlop, itt is ugyanannyi féle oszlop, jól összeszedték a XIV. századi mesterek. Csak mi vagyunk a Madonna közelében, Istenanya — motyogom én is abban a csendben — kérlek, tartsd össze valahogy a szívét. Aztán tovább indulunk Trevignano felé, itt érjük el a tavat, körbe megyünk s egy kis vendéglő mellett leparkolunk. Úszás, végtelen úszás a braccianói tóban (jobb mint a trasimenói tó), ámde a közepén csak körbefognak a szúrós hínárok. Vissza az elszmorodott piros békalábakkal. Sabrina Laurie-val (Lóri) beszélget New Yorkról, ez a szegény lány meg az iszonyat lenyomata, Auschwitzot járt szülők gyerme-

ke, elmondja, hogy van egy ilyen betegség, hogy néha iszonyatos félelem győtri New Yorkban. Munkácsról hurcolták el a szüleit.

A tó fölött megjelenik a délután vörös fénye, a La Valletta nevű vendéglőcskében pedig már elkészítették a tó csemegéjének számító *coregone* nevezetű halacska, rostos, a megfelelő ecetes-olajos öntettel. Hozzá — mi más is lehetne Primo di Trevignano, nem is oly könnyű habzóboroska, *frizzantino*. A lányok meg beszélgetnek tovább, nevetgélnek. A téma: hogyan lehetne meghódítani egy urat, aki szicíliai, nagyon korrekt és most éppen Jeruzsálemről tudósítja a (a lap nevét nem jegyzem ide, mert az ördög nem alszik, és lehet, hogy valakinek kedve lenne majd kideríteni, hogy kiről is van szó). — Telefonálni kell neki és ennyi — mondja ellentmondást nem tűrő határozottsággal Giuseppina, aki, mint mindenben, ebben is abszolút tekintély — aztán ha meg a rettenetes felesége válaszol, akkor meg annyit... Elneveti magát. Kedves ismeretlen szicíliai barátom, akit oly vágykeltően korrektnek neveztek és tartottak is a nevetgélő lányok a braccianói tó partján, hogy szememben valóságos férfiúi aggyallá magasztosodtál, iszogasd tovább kávédat, sörödet Jeruzsálemben, Gisellától — Isten látja a lelkemet és őt — én nem féltetek.

A másik (és ilyen az egész):

Aznapi hosszabb útra indulunk — így telik az idő és a többi nem érdekes — ez alkalommal egy kisebb autókavarral — a Costa Amalfitanára. A gyülekezés Fiano Romanóban, mindenki pontos, lassan kifordulunk az autósútrádára, egy egész kis karaván, Daniele és Nives egy meggyiszínú Peugeot-ban, ferrari a rendszám, mert a hátsó ülésen a Guerrinieket odavalósiak. Aztán egy fekete Volkswagen, amelyet a szerény és elegáns Alessandro Laporta vezet, egy fehér Ford Fiesta, végül magának Ovidio Ovidinak az Alfa Romeoja. Nápoly fele megyünk az Autostada del Solén, kergetőzés és dudálgatás a negyven fok fölötti melegben. Aquinóra csak rápillantunk, majd fölnezzünk Monte Cassinóra. Tavaly jártunk ott, mindent, az utolsó adományozó nevéig újfrafaragtak, amerikai bombák után amerikai pénzen az újjáépítetők; Nola felé megyünk, megkerüljük Nápolyt, Salerno mellett aztán — Sabrina

lábai az ölemben — dolgozz, macska, mondja, nem vagy fridzsider — hát, heat, esküszöm nehéz is lenne. — Node, elmúlt a kommunizmus is... néz hátra nevetve Ovidio Ovidi is, írj egyszer egy dalt arról, *caro Peter*, hogy elmúlt a szocializmus is, tudod te azt. Mondom, tudom, miköben Sabrina fészkelődik tovább, s az S517-esen lassan megérkezünk a hegyekbe, élvezem a pompás hűvösséget, végre egy pohár levegő. Aztán, esküszöm, mintha el lett volna választva, mellette a tenger fojtott levegője, a sós pára, szinte vonalzóval is meg lehetett volna húzni a határt. Rövidesen elérjük a tengert: Policastro, San Giovanni a Piro, majd Marina di Camerota — *eccola* itt vagyunk, ez a híres Costiera Amalfitana.

Másnap reggel:

több tengerben úsztam és elúsztam már erre felé is: Ostiánál (ahol tele lett a talpunk, főleg a Sabrináé, a tengeri sünn tuskéival, azt a rekedt üvöltést, amíg egy svájci bicska meg különböző tük segítségével kioperáltam őket), Ladispolinál egyszer a Tirrén-tenger majdnem berántott mindkettőnk; aztán a legszabályosabb strand Viareggionál, ez már fent van a liguriai tengerparton, a szűrt, szinte ibolyakék vízzel, majd meg a trieszti víz, az Adria vad zöldesfekete, olajos víze, amint visszavág és fojtogat. San Felice Circeo kissé melankolikus, szelíd kis öble — de ez, ez volt a víz! Apró öblöcskék csipkéztek ki a partot, egyikében-másikában alig fért el néhány ember. És ez volt az a víz, amire végre illik a szó, hogy tiszta: látni lehetett a só fonálait, amint egymás fölé és alá, egymásba tekerednek. Valamikor a megolvadt közet befolyhatott a tengerbe, csupa rajzolat, térkép, sárkány, ahogyan az alabástromfehér összekeveredett a barna lágával, az üveges csipkázat között megfigyelhető aztán a megdermedt vulkáni sár is. Mindeközött a fekete kövek, néha, amikor beúsztam egy-egy vízalatti kis barlangba, azt gondoltam, csak megmozdul ez az egész alakzat — túlságosan is élő, aztán csak bent rekedek. Itt a víz alatt ismerkedünk meg Tonival, a poliphalással, hosszú vékony vasrúdját villámgyors mozdulattal bevágja egy üregbe, aztán előránt valamit, kint a parton megcuppogat: ebből lesz az igazi *insalata di mare*, közben tépegeti a kézfejről a polip szívókorongjait, estére meghív a nyaralójukba. Toni katonatiszt. Hajnalig maradtunk az alagsorban, ami afféle stúdió: pincetok is van benne, meg egy hatalmas könyvtár, no meg egy kilencvenhat éves néni, akit valamelyik ágáról — nem is nagyon tudják, hogy melyikről

— előrökölt a család. Teresa néni igen jól érezte magát: eszegette a kardhalat, a tortát, néha egy kis bort kért, kapott is, igaz, vizezve. Néha megszólalt valamilyen érthetetlen nyelven, s barátságosan közölt velünk egy csak általa ismert értelmű üzenetet. És én meg voltam győződve, hogy Teresa néni lényegében már odafent van, csak éppen valamiért még nem jöttek utána, parolázik az angyalokkal, miközben immár az angyalok és idevezült lelkek társaságában is üldögél odafent s mindeközben egy-egy kis vizezett vörösbort is iszik az egészségünkre.

Közben szabályos *fidanzato* lettem Sabrina mellett, ez a hűséggel kapcsolatos kifejezés egyaránt jelenti, hogy valaki jegyes, barát, elkötelezett és amúgy alkalmasint nem jelent semmit. Bejáratos lettem a Vidolo del Cedro-i lakásba, résztvettem a nagy családi ebédeken és vacsorákon, kellő önmegtartóztatással persze, hiszen el kell telnie egy bizonyos időnek, amíg az ember megszokja, hogy átlagban haton beszélnek át rajta keresztül, és nem nagyon tudja felmérni, hogy mi számít és mi nem. Következett az a korszak, amikor egyre otthonosabb lettem a Trastevere vidékén, és egyre inkább odanőttem. A Szent Egyed tér — szinte csak egy kis benyúló otthonossága — a grúz nagykövetség mindig zárt épülete — soha még egy ablakfüggöny sem lebben meg — és a Santa Maria in Trastevere meghitt magánya, ez az ókeresztény templom, ahol a leginkább el lehetett üldögélni. A homlokzaton a lámpást tartó szüzek és a már kialudt fényű lámpással álldogáló asszonyok, amint lenéznek a térre és valmire figyelmeztetnek. Miért is oly otthonos ez a templom? Nézd meg a főoltár fölötti báránysorokat is, az egyik valóban bárány, a másik meg már egy kicsit macska, róka, vagy szinte farkas, amilyenek az igazi emberbáránysorok; és itt nem a Kisdéd van Mária ölében, hanem Mária tartja a Kisdédet, nagy különbség. Egy karácsonyban eljöttünk ide is — az volt a szokásunk, hogy minden nagy ünnepkor más-más templomba mentünk — nem a helybéli plébános misézett, hanem egy fáradt néger papocska, eleinte még felfigyeltem a kiejtésbeli bizonytalanságaira, meg az összemosódó szavakra, aztán valahogy az egész kivilágosodott, és ebből a fáradt néger hangból előtűnt valahogy az ige, hogy menjünk el békével, mert a Megváltó nagy kinkeservesen megszületett. De voltunk a Gesu-ban is, húsvétkor, ökumenikus istentiszteleten, valahogy annak a szegény angli-

kán papnak az igéjében Krisztus Urunknak nem sikerült feltámadnia. Szintén karácsonyban másszor a Pantheonban voltunk éjfél misén, és amikor meggyújtották a tizenkét embermagasságú gyertyát, érces hangján megzendült egy spanyol főpap szeráfi baritonja, amely ellentmondást nem tűrően közölte a nagy örömet. De a legszebb mindig a Santa Maria Maggiore-beli húsvéti mise marad, amikor — közvetlenül betegsége, majd halála előtt — még hallgathattam Poletti bíborost, a rómaiak kedvenc, szeretett érsekét, amint megkéri a híveket — és ez az a hangvétel, amelyet sem előtte, sem utána nem volt alkalmam hallani —, meghívta a híveket, alázattal, hogy figyeljenek oda, jól, amiképp az Úr is néha alázattal megkér bennünket, hogy figyeljünk oda, mert eltelik valami... a szeretett Poletti is félúton volt már az Atya és a nyája között. Nemsokára megszólalt a gregoriánus kórus, vele szemben pedig az orgona és a fúvósok, Vivaldi korai egyházi zenéje. Én pedig úgy éreztem, hogy öt centiméterrel a föld felett lebeg és nemsokára kifú engem a Santa Maria Maggiore-ből az angyalok harsonája.

Ekkoriban történt, hogy Sabrina fejébe vette, mindenáron egy kis házra akar szert tenni, meghozza Umbriában, valahol messze az egészszől. El is indultunk, jártuk a vidéket, keresgeltünk hétszámra Cortona, Arezzo, Gubbio, Città di Castello, Sansepolcro ingatlanközvetítő irodáiban, alkudoztunk és méricskeltünk. Egyszerre meg csak ott voltunk a petrellei völgyecskeben, és tudtuk, hogy ahol az út elkezdődött, valahol annak környékén is fog befejeződni... Egyszer meg csak Biadetti bácsi is bent ült a kocsiban, és kiszálltunk San Zeno főterén, ahol összesen hat őslakos család figyelte a helyfoglalást. Elérkeztünk valaminek a végére is, de én már sejtettem, hogy valami más kezdődik, aminek én nem vagyok a szereplője egészen. Akkoriban már tudtam, hogy ha valami úgymond befejeződik, Sabrinánál ez csak a kezdet. Meg sem melegeztünk ebben a házban, mindent rám bízott: a többszáz éves ablakok restaurálását — elhatároztuk, hogy az ajtóhoz nem nyúlunk, hiszen az karvastagságú támasztórúdjával meg kovácsoltvas zárjával az örökkévalóságra nyílt —, a kertet, nagyjából mindent. Meg egyáltalán, hogy találjak valamit. Így hát, amikor egyedül maradtam, nekifogtam régi tervemnek, hogy — mivel athéni Timon moralitása mindig is oly rokonszenves volt a számomra — egyfeléleppen kezdem olvasni a világ-

sajtót, a régi tervnek megfelelően. Ez a terv Slawomir Mrozek egy mondatával jellemezhető leginkább: "A világban végbeménő dolgok idiotizmusa — mind a mai napig — nyilvánvaló számomra". Gondoltam, hogy ha már átéltem adatott a legnagyobbat, a szürke enyészet idiotizmusát, és ebben a legnagyobbat, hogy milyen sokan jól is érezték magukat benne, sőt, hogy ez volt nagyjából az életem, akkor most igazán itt az ideje annak, hogy feltérképezzem a normális idiotizmus helyi viszonyait, lévén, hogy Trestina újságárudájában minden világlap kezem ügyében van. És a dolgot meg is lehetett beszélni Rogerio de Borbonnal, aki alkatiilag predestinált volt — kék vére kimutatta szarkasztikus fehérjét — a dolgok alapos megkommentálására. Így hát össze-összegejtöttem egy-egy adagot az "anyagból", és a kastély egyik kis szo-

bácskájában délutánonként megbeszéltük. A kastélyt, illetve annak tetőzetét, immár az olasz köztársaság tartotta fenn, hiszen csak a tetőzetet kellett fenntartani, semmi egyebet, a tetőzetet meg azért, mivel az évszázados gesztenyegegerendák éppen ekkoriban jártak le az anyag abszolút törvényszerűségei szerint, minden umbriai földrengés alkalmával összedült valamelyik tető, legutóbb pedig az assisi katedrálisé, aholis Giotto freskói váltak porrá. Fogalmam sem lehetett arról, hogy miképpen fogom én megjavítani ennek a háznak a tejét, aminek a vékony, szűtte és kikorhadott gesztenyefa-lécezetét is a porráomlás fenyegette: talán majd ezt is az állam...

Nézzük hát (a források idézésétől most eltekintünk): katolikus országban vagyunk, az Alkotmánybíróság elnöke, Antonio Baldassarre (ijesztően bír nézni ez az ember), hogy törlik a Polgári Perrendtartás 251. cikkelyének második szakaszát, ezentúl törvényellenes dolog a bíróság előtt Istenre esküdni. Éljen az igazság! Fény derült az argentin eltűntek (desaparecidos) titkára: a katonai diktatúra idején elkábították — szebben: elaltatták — őket, aztán fel a légierő gépeire, ki az Atlanti Óceán fölé, leveleztettni, és huss — mindvégig abban a hitben voltak, hogy valamilyen más helyre viszik őket. Más: Robert McNamara, John F. Kennedy, majd Lyndon B. Johnson honvédelmi minisztere — erre már emlékszünk — azt nyilatkozta a Random House-nál megjelent könyvében, hogy a vietnami háború teljesen felesleges és téves dolog volt, szánja-

szacsoszogott kopott zöld szalonkabátjában, kezében egy palack Brunello di Montalcinóval. Tudja, hogy ez milyen bor — kérdezte inkább állító, mint tagadó hangsúllyal. — Nagyon is — mondom —, de inkább folytassuk, és alkalmasint ne figyeljünk fel a tömeggyilkosok stílári fordulataira. Merthogy íme, mit mond Ratko (Napoleon) Mladic a srebrenicai nők megerőszakolásáról: "Ami mármint azokat a vádakokat illeti, miszerint az én derék katonáim nőket erőszakolnának meg, ezek már csak azért is teljesen megalapozatlanok, mivelhogy ezek a hölgyek kimerültek és feldúltak..." Hozzáteszem, hogy már én is résztvettem egy olyan kongresszuson, 1991-ben, amikor kezdete volt a dolognak, és amikor odavalósi írók erről kezdtek beszélni, a hallgatóság kétharmada kivonult a teremből, azt suttogták a folyosón, hallottam, hogy mit akarnak itt ezek az idióták? De menjünk tovább: 1985-ben Jean-Claude Lesquer francia tábornok François Mitterrand elnök kezéből veszi át a francia Becsületrend tisztikeresztjét a környezetvédő mozgalom, a Greenpeace "Rainbow Warrior I" nevű zászlóshajójának elsüllyesztéséért.

— Elég volt, tudom — nekem mondja? — kiáltott fel patetikusan az öreg, miközben felemelte a metszett poharat. Az én életem is az idiotizmus jegyében telt el, abban, hogy végig kellett néznem, miként hallgatják el az aljasságot, hogyan növesztik fel a brigantikát, ami majd azokat pusztítja el, akik teszik. — Olvasson valami jót, az isten szerelmére, azokból a szemét újságaiból, valami normálisat, valamit az életért. Erre felolvastam neki egy tudósítást, melyben arról volt szó, hogy egy meg nem nevezett pavai hölgy szerelmi furorjának hangjait (sóhajok, nyögések és végül fülhasogató sikolyok) egy teljes évig voltak kénytelenek tűrni a lakótársak, mígnem feljelentésükkel a bírósághoz fordultak, a hölgy kifizette a néhány százezer lírát — és másnap éjjel kezdődött minden előről. — Normális — jegyezte meg Rogerio bácsi helyeslő mosollyal. — De azért itt nem fejeződik be a dolog — mondtam, legalábbis nem ilyen egyszerűen —, mivelhogy maga képzett teológus. Majd egy következő napi szeánszon szó lesz az elektronikus médiumok eseteiről, az internetpornóról és pedofiljáról meg a sátánizmusról, mert azt hiszem, kedves bátyám, s ezt akár don Adolfónak is elmondhatja (ő volt harmadik partnerünk, szegény savanyú Adolfo, akivel végeér-

>>>>> folytatás a 18. oldalon

>>>>> folytatás a 17. oldalról

hetetlen hitvitákat folytattam, mindnek a vége legyintés volt, ugyanazért, hogy én nem érthetem meg a misztériumot), nos, mondja el neki is, hogy az olaszok istene visszaszorult a kolostorokba és a templomokba és mögötte maguk is kiszorulnak erről a földről. Erre majdnem kiessett a kezéből a pohár.

Egy alkalommal a Castel Gandolfo felől autóztunk vissza Sabinával, amolyan csendes kis naplementében, hallgatagon, a Rómába visszavezető kocsisor rettenetére várva, amikor felfigyeltem egy nagy kertet lezáró kapura, volt azon valamilyen tábla is, amilyen százával jelzi errefelé a különböző neveken bejegyzett klubokat. Szíven ragadott az a sötét baljóslat, ami onnan kiáradt. Nemsokára aztán egy esti híradóban viszont láttam ezt a portát, odabent, mi más, a sátni hadserege működött, az egyik legszervezettebb dandár.

Sabrina egyre hallgatagabb lett, a trasteveri lakásban, de a zenóban is gyere szaporodtak a kegyes könyvek, lelki szolgálat, keresztény közösségek lélektana, missziós tevékenység. Akkoriban — nem éppen én akartam így — én is diakonisszákat tanítottam, nyelvkurzusokat vezettem annak az országnak a nyelvein, ahonnan származom. Igazából ma sem tudom, hogy miből származott a dolog iszonyatos nehézsége, csak sejtéseim vannak. Gondolom, a fő baj az volt, hogy nem tudtam megtalálni azt a világot, amely ezekben a nyelvekben megszólalhatott volna. A családról nem lehetett beszélni, egyszer, amikor kényyszerűen mégis beletévedtem, a nyelviskola igazgatója intett, hogy azontúl töröljem a programból az ötödik számú leckét. Persze zavart ezeknek a női lényeknek a viaszos arcszíne, az izzadságuk a nem mindennapi római melegben, meg az is, hogyha tévedtek valamilyen gyakorlatnál, egyáltalán nem estek zavarba, nem érezték, hogy a javítástól valahogyan a szabadságuk függ, hogy leküzdeni a tévedést valamilyen elementárisan fontos dolog az ember számára. Persze tudtam, hogy valaki helyettük elintézi az életnek eme banális dolgait, de annyira nyomasztó volt, hogy olyasmik történtek velem, ami soha máskor: kikapcsoltam a metropolitano álmomán, kiakadtam, elvesztettem az időt.

Aztán egyszer Sabrina azzal állt elő, hogy el szeretne menni a La Verna-i kolostorba egy lelki gyakorlatra. Jó, gondoltam, e-

szembe jutott a nagyapám egyik kedves könyvének a példázata: "Miként az aranyat a kohókban, épp úgy próbálják ki az embert a kolostorokban." Menjél. Valamilyen számomra nehezen megfogható szilárd eltökéltséggel hántha össze kis motyóját s úgy indult el, mint aki választ vár egy kérdésre, s persze ez a kérdés valamilyen abszolút szigorral csak az övé, ezen én — a világ és a szív számomra most már követhetetlen logikája miatt — kívül vagyok.

Olyan tíz nap múlva érkezett vissza, folytattuk addigi léhácska életünket. Aztán — éppen valami kállyhát próbáltam összeszabálni a régi helyén — azt mondta, hogy szeretné, ha elmennék vele La Vernába. Másnap el is indultunk, fel a Tevere völgyén, a kolostor bizony jó magasan van, amolyan hármashatárhegyen. Amíg ő résztvevett a processzióban, meg beszélt a már ismerős diakonisszákkal, végignéztem a Szent Ferenc legendáriumot, a sást, a megszállított brigantit, lementem a sziklák alá, a nevezetes fekvőhelyhez — kétségtelen, hogy az erdő madarai is ide húzódhattak, mert nem akármilyen idefent a szél. Elég nagy szótlanágban tértünk vissza.

Aztán egyszer csak — miután már napokig nem tűnt fel Zenóban — lementem Rogeiróhoz. Elég szürke lehetett az arcom, mert hirtelen elkezdett — vigasztalni? Mondom: — Nézd, kedves barátom, és maradjunk egyelőre ennyiben... mivelhogy én nem akarok megsemmisülni, azt sem akarhatom, hogy bárki, így te se érj akár csak egyetlen szóval is ahhoz a nem csak földi szerelemhez, amit iránta érzek.

Visszabaktattam a fenyőfákkal szegélyezett allén. A lakásban minden úgy volt, ahogy lenni szokott, az ismerős holmijai a helyükön. Napok múlva elővettem a naplót, tízéves korom óta több-kevesebb rendszerességgel naplót vezetek. Akkor láttam, hogy minden Itáliára vonatkozó megjegyzés avagy adat aprólékos pontossággal ki van javítva, néhol kiegészítve. És minden, ami Sabrina, akár a legálványabb utalás is, vegytíntával kihúzva. Ültem aztán a kertben, a Hold lelógó sarkantyú alatt reggelig, és két mondat váltakozott, abszolút szabályossággal, ritmusban és tempóval, mint egy acélgolyó, amelyik elgördül az egyik falig, majd onnan vissza a másikig. Ez a két mondat vagy talán egy pedig így hangzott:

"És ha nincs, miért van? És ha van, miért nincs?"

Róma, 1997. dec. 11.

Kolozsvár, 1998. márc. 10.

Májusi évfordulók

- 1 — 140 éve született Alexandru I. Philippide román költő
- 2 — 140 éve született Jerome K. Jerome angol író
  - 60 éve halt meg Ivan Ivanovics Katajev orosz író
  - 480 éve halt meg Leonardo da Vinci
- 3 — 40 éve halt meg Csendes Zoltán statisztikus
  - 530 éve született Niccoló Machiavelli olasz író
  - 70 éve született Mester Zsolt író
- 4 — 120 éve született Cvetko Golar szlovén író
  - 25 éve halt meg Radu Tomoioga román filozófus
- 5 — 60 éve született Nagy Kálmán műfordító
  - 90 éve született Radnóti Miklós költő
  - 370 éve halt meg Szymon Szymonowicz lengyel költő
- 6 — 100 éve született Benamy Sándor író
  - 140 éve halt meg Alexander von Humboldt német tudós
  - 50 éve halt meg Maurice Maeterlinck belga költő
- 7 — 120 éve halt meg Charles De Coster belga író
  - 80 éve született Borisz Abramovics Szluckij orosz költő
- 8 — 260 éve született Stanislaw Trembecki lengyel költő
- 9 — 300 éve született Gregorio Mayans y Siscar spanyol író
- 10 — 70 éve született Kányádi Sándor költő
  - 310 éve született Mary Woetley Montagu angol írónő
  - 350 éve született Pápai Páriz Ferenc tudós
  - 110 éve halt meg Mihail Jegorovics Szaltikov-Scsedrin orosz író
- 11 — 90 éve született Herceg János író
  - 150 éve halt meg Stephan Ludwig Roth szász író
- 12 — 140 éve halt meg Szergej Tyimofejevics Akszakov orosz író
  - 160 éve született Reinis Naudzite lett író
- 13 — 190 éve halt meg Giuseppe Giusti olasz költő
  - 25 éve halt meg Szinétár György író
- 14 — 110 éve halt meg Enrich Vinterhalder román költő
- 15 — 150 éve született Zofia Urbanowska lengyel írónő
- 16 — 160 éve született Sully-Prodhomme francia költő
- 17 — 50 éve halt meg Balázs Béla író
- 18 — 110 éve született Gunnar Gunnarson izlandi író
  - 90 éve halt meg George Meredith angol író
- 19 — 200 éve halt meg Pierre Beaumarchais francia drámaíró
  - 50 éve halt meg Peter Jilemnicky szlovák író
  - 25 éve halt meg Ion Pas román író
- 20 — 200 éve született Honoré de Balzac francia író
- 21 — 360 éve halt meg Tommaso Campanella olasz filozófus
  - 80 éve született Fehér Klára írónő
  - 60 éve született Lászlóffy Csaba költő
  - 50 éve halt meg Klaus Mann német író
- 22 — 140 éve született Arthur Conan Doyle angol író
  - 30 éve halt meg id. Indig Ottó író
  - 270 éve született Giuseppe Parini olasz költő
  - 60 éve halt meg Ernst Toller német költő
- 23 — 200 éve halt meg Thomas Hood skót költő
- 24 — 120 éve halt meg Jozef Balzy szlovák költő
- 25 — 140 éve született Kanyaró Ferenc irodalomtörténész
  - 130 éve született Georgi Sztamatov bolgár író
- 26 — 150 éve halt meg Anne Brontë angol írónő
  - 80 éve halt meg Gozsdu Elek író
  - 70 éve született Nicolae Holban román író
- 27 — 575 éve halt meg Giovanni Sercambi olasz író
  - 100 éve született Petre Strihan román író
- 28 — 210 éve született Bernhard Severin Ingemann dán költő
  - 200 éve született Thomas Moore ír költő
- 29 — 125 éve született Gilbert Keith Chesterton angol író
  - 80 éve halt meg Barbu Nemțeanu román költő
- 30 — 30 éve halt meg Benedek Marcell író
- 31 — 70 éve halt meg Harsányi Kálmán költő
  - 180 éve született Walt Whitman amerikai költő

KÓDEX —

És mit ad Isten, a kaszálo székely halott embert talál a földje szélén. No, átcipeli a szomszédéra, mert nem lehet tudni, mi lesz belőle. De ki lehet az ember? A faluban nem ismeri senki. Szó se róla, el kell temetni, de milyen hitben? És a nép a legemberségesebbet választja: eltemetik református, katolikus, unitárius pappal egyaránt. Hadd nyugodjék békében. Ennek a novellának a címe: *Erdély*. Persze Erdély nem csak ennyi. De jelképnek ennyi is sommás.

Ebben a könyvben már ott leljük az *Uz Bence* humorát, és a természetleírásnak, a havasok imádatának sincs semmi híja. Valóságosak, emberebb emberek itt a széke-lyek. Mintha Nyíró elébb megteremtette volna — a terem- tő Istenhez hasonlóan — az eleven környezeti világot, aztán belé az embert, a Székelyföldet, minden nemességével és esendő voltaival egyetemben.

Ha ajánlom, akkor ebben a sorrendben a jelen három könyvet.

Mert a háború utáni sors a harmadik könyv, a regény, melyet már Spanyolországban írt az elmenekült író. A székelyföldi rengeteg helyett a németországi Fekete-erdőben dolgoznak az erdélyiek, volt tábornokok, főtisztviselők, diákok és orvosok. Egyként megaláztak és megszomorítottak. Némelyek készülnek haza "rendet teremteni" a lepusztult hazában. Mások, és ez a többség, világgá szaladni reménykednek egy-egy útlevéllel és az újrakezdés reményteljes kilátástalanságával. Ebben a barokk-környezetben, gyűjtőtáborban szövődik szerelem is, ahogy az illik az élethez. Nyíró megalkotja a tisztánlátó, okkultista ember figuráját, aki belelát a jelenbe, a gondolatokba, és a szemekből, tenyerekből igazat jósol. *A zöld csillag* annak az írónak elkeseredett és igaz próbálkozása, aki egy maréknyit sem akar szóltanul hagyni mindabból, ami kijutott a népének és neki magának. Így születik ez a regény egy álomszép szerelemmel meg a jók és egymáshoz való csak azért is boldogulá- sával, a poklok küszöbén. Önéletrajzi tehát a regény, minden rejtett kulcs nélkül, de nyitva azok előtt, kik az évezred legvégén még vállalják az olvasás léleknevelő és okító élményét, továbbá betekintést a gyűjtőtábor magyar világába. Markovits Rodion *Szibériai garnizonja*, Kuncz Aladár *A fekete kolostor* című könyve mellett itt egy másik magyar történelmi élmény, egy másik tábor.

Nyíró Józsefet tisztelettel említettem Móricz társasá- gában. Írásainak fájó szépsége mellett csak az sajtít, hogy unos-untalan összevetik őt Tamási Áronnal azok, akik egyiket sem ismerik igazán. *Ábel*, *Uz Bence* egy család két fia, akár Nyíró meg Tamási. És bizony nem Nyíró József adta el magát egy tál lencsért, hanem a nemzetet mondatták le róla és irodalmáról azok, akik- nek sosem volt fontos sem a palóc, sem a székely, sem a Somogyság, sem a Mezőség, vagy Bihar magyara.

Részlet CZEGŐ ZOLTÁN cikkéből Nyíró József könyveiről (Hitel, 1999. március.)

— INDEX

ZENEI CSEVEGÉSEK 14.

Hipnózis, önhipnózis ... zenével?

Minden zenehallgatás hipno- tikus állapotot feltételez. Hiába tagadják a józanok: a zene élvezete más tudatállapotot feltételez. Ezt mi magunk hozzuk létre zenehallgatás közben vagy — na- gyon gyakran — zenehallgatás előtt és után.

Ha meglátjuk kedvenc zene- művünket a hangversenypalaká- ton, már eleve indítékot érzünk a meghallgatására, bármilyen ne- ház is legyen a mód, hogy eljus- sunk a hangversenyerembe (távolság, időhiány, pénzproblé- mák, stb!). Hatalmas áldozatokra is képesek vagyunk, csak hogy még egyszer (újra!) átélhessük a már megismert gyönyörűséget. Mert a hipnózis ezzel a gyönyö- rűség-élménnyel kezdődik; zene- hallgatás közben végigfut a hideg a hátunkon a gyönyörűségtől — rendszerint valamelyik minket *megérintő* részletnél. Hangsúlyoz- zuk: egyéni élményről van szó. Mindenki más-más részletnél érezheti a gyönyörűséget. Vagy: az egész műben seholsem érzi meg ezt a csodapillanatot. Há- nyan vannak, akik egyáltalán nem szeretik Bachot — csak ud- variasságból bólogatnak mások gyönyörűségének ecsetelésé- kor. Hányszor vagyunk úgy, hogy utólag nem tudjuk megegy- szer átélni a varázst. Öregkorban az ember csodálkozva keresi: mi is volt az a valami, ami évtizedek- kel ezelőtt olyannyira a lelkünkbe markolt, nemcsak az enyémbe, a tiédbe, de egész nemzedékünk életébe döntő fordulatot hozott?

A magyarázat: eltűnt az ön- hipnózis állapota, és helyét egy- fajta rezignáció foglalta el, ami tudásból és ezerszeri hipnotikus újraélésből áll; az új élmények áradatában törődnek tudatunk- ból a korábbiak. És — sajnos — az életkor előrehaladtával mind ke- vesebszer éljük át azt az első hip- notikus gyönyörűséget ismer- tetlen régi vagy új művek me- ghallgatásakor. Ebben az önhipno- tikus folyamatban nagy szerepe van a még nem *teleírt memóriának*, a friss élmények befogadására még képes léleknek. Tehát fiatal- korunkban sokkal érzékenyeb-

bek vagyunk az önhipnózisra, mint később.

A huszonévesek új gyönyörű- ségekért, a hatvanasok régi gyö- nyörűségekért járnak hangver- senyre, vásárolnak lemezeket, hallgatják a rádió zenei adásait. A közös élmények valahol "KÖZÉ- PEN" találkoznak és ... összege- ződnek: átadjuk élményünket a fiataloknak. Ez is hipnózisos álla- pot. Akarva-akaratlanul kivetít- jük magunkból saját zenei él- vezeteinket. Szülők gyermekeik- nek adják át e nagyszerű pillana- tokat. Teszik ezt elejtett szava- ikkal, alig ellenőrzött mozdulata- ikkal zeneévezés közben vagy pusztán lelki energia-átvitellel. És ez már az embrió fejlődése so- rán elkezdődik! Sőt, egyes véle- mények szerint ekkor a leg- döntőbb minden zenei élmény, ami az anyát éri és rajta át a kis *kibontakozó* élőlényt. Ez már egy- fajta tudatátvitel vagy TUDATI INFORMÁCIÓ BEVITEL egyik élő organizmusból a másikba, amely vele szervesen összefügg.

Maga a család is hasonló élő organizmus. Itt is hasonlóan mű- ködnek a tudati-lelki energiaátvi- telek. Nagyobb család az iskola, később a munkahely. Ha ezekből a komplex organizmusokból hi- ányzik a zenei gyönyörűség pilla- natának feltűnése, természet-esen nem jön létre semmilyen ze- nei tudatátvitel.

Sokáig úgy hittük, hogy a ze- ne elemzése, magyarázata is fel- keltheti a zene élményét, vagyis a száraz információk tömege is ze- nei hipnózist válthat ki. Szomo- rúan tapasztalhattuk, hogy erről szó sincsen: az önhipnózishoz ALAPÉLMÉNYRE van szüksé- günk. Ezt pedig nem lehet sem megmagyarázni, sem megparan- csolni, amíg nem éltük át mi ma- gunk. A szerelem is hipnotikus álom (folyamat?!), hasonlóan a zene élvezetéhez. A zenébe is be- leszerelmesedünk. Persze ki-ki a maga választotta zenébe. Ha ez így van, akkor létezik a zenét ille- tően is a kiábrándulás, a kijózano- dás pillanata. Ezért is veszítjük el korábbi nagy élményeink forró- ságát, egyedülvalóságát az évek múlásával.

... Újabban a zenei hipnózis- nak, önhipnózisnak rengeteg, ke- reskedelmileg ösztönzött formá- jával is bőven találkoztunk az ut- cán, a diszkókban, a hangver- senyerteremmé rögtönzött stadio- nokban. A tömeghipnózisnak fantasztikus pillanatai ezek a de- cibel-koncertek. Mindenből e- lőbb vagy utóbb PÉNZ lesz.

TERÉNYI EDE

HOL-

Budapesten átadták az idei *Kossuth-díjakat*. Írói munkásságáért idén Csukás István, Grendel Lajos, Hernádi Gyula és Mészöly Dezső kapta meg az elismerést. *Széchenyi-díjat* Borbándi Gyula kapott. *Babérkoszorút* Kiss Dénes és Lakatos Menyhért vett át; *Aranytoll-díjat* Szócs István, Oszvald Árpád és Szepesi György, *Szabad Sajtó-díjat* Bíró Béla (Brassói Lapok) vehetett át. Az idei *József Attila-díjak* között szerepel Kolozsvári Papp László, András Sándor, Csűrös Miklós, Beke György, Dippold Pál, Kiss Benedek, Szörényi László, Sárosi Mihály, Gutai Magda és Golgóczi Árpád.

Márciusban jelent meg Cserés Ferenc *Aranyosszéki emberek* című, riportokat tartalmazó kötete, a kolozsvári *Stúdium* kiadásában.

Erkel Ferenc-díjas lett Selmeczi György zeneszerző, karmester, zongoraművész, ki pályáját Kolozsváron kezdte.

A *Sanda* mézárós avagy *Napoleon polokája* címmel jelentek meg Temesváron Anavi Ádám, a 91 éves költő vidám versei és paródiái.

A *Korunk* idei 2. száma újabb ankétanyagot tartalmaz (a magunk revíziója jegyében), melyhez hozzájárult Domokos

Géza, Dávid Gyula, Pomogáts Béla, Gál Sándor, Kántor Lajos, Csiki László, Bánya János, Cs. Gyimesi Éva, Lőrincz György, Vetési László, Egyed Péter, Balla D. Károly, Hajdu-Farkas Zoltán és Balázs Imre József. A pályakezdő költőkön kívül verssel Lászlóffy Aladár, széprózával Bogdán László van jelen.

A *Partiumi Füzetek Hol strjaink dombo-rulnak* c. hetedik kötete tucatnyi temetkezési helyről közöl képes felmérést, tanulmányt. A *Látó* márciusi számában, Ferencz István, Monoszló Dezső, Tóth István, Oláh István, Kinde Annamária, Jánosházy György, Bogdán László, Váry O. Péter, Sebestyén Mihály, Wallasek Júlia szignál; Székely János születésnapján a megemlékezést Gálfalvi György vezeti be.

Czine Mihálytól és Kalász Lászlótól búcsúznak a *Hitel* 3-as számában. Nyíró Józsefre, Székely Jánosra emlékeznek. Egyed Ákos 1848/49-ről értekezik. A Demény Lajos gondozásában megjelent *SZÉKELY OK-LEVÉLTÁR* (új sorozat) IV. kötetéről Magyar András ír.

Murádin László több évtizedes nyelvtudósi munkássága teljesedik ki az általa gyűjtött, összeállított nyelvatlasz immár IV. kötetének (Budapest, 1998) megjelenésével.

A *Nagy Lajos Alapítvány* kuratóriuma

kihirdette az 1998-as évi Nagy Lajos pályázat eredményét. A kuratórium díjai: Forrayné Gracsner Zsófia (próza), Györffy László (próza), Kovács János (vers) és Láng Éva (próza).

Stuttgart város irodalmi díját Hildegard Grosche, több magyar irodalmi mű német műfordítója, és Hermann Kinder író nyerte el. Az összesen harmincezer márkával járó irodalmi díj átadására március 3-án került sor.

A *Véletlen Balett* című új kárpátaljai-budapesti irodalmi és kulturális lap szerkesztői baráti beszélgetés keretében találkoztak az érdeklődőkkel a *Liteában*. A vendégek között volt Balla D. Károly, S. Benedek András és Zelei Miklós.

Irodalmi estre került sor a "A falánk idő". Rosner Árpád költészete címmel a *Bálint Zsidó Közösségi Ház* és a *Magyar Írószövetség* rendezésében. A költőre Pomogáts Béla emlékezett. Közreműködött Havas Judit előadóművész.

Kodolányi János helye és szerepe a magyar irodalomban címmel rendeztek konferenciát március 25-én az író születésének 100. évfordulóján a *Mundus Magyar Egyetemi Kiadó* és a *Magyar Írószövetség* szervezésében.

-MI

Aforizma

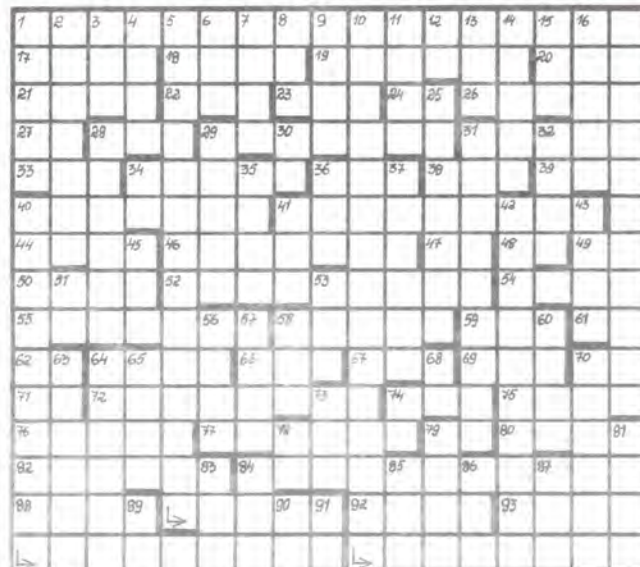
Rejtőnyünkben Török László egyik aforizmáját idézzük a vízszintes 1., függőleges 10., 5., 40. sorokban.

VÍZSZINTES: 1. Az idézet első része (zárt betűk: B, Y). 17. ... Ferenc, az Aranykoporsó c. regény írója. 18. Rege. 19. Korrózió. 20. Női becenév. 21. Majtényi ..., költő-szerkesztő. 22. Pálca. 23. Radon és nitrogén vegyjele. 24. Kötőszó. 26. Iszlám istenség. 27. Kéjgyű mássalhangzó. 28. Edgar Allan ... A hol-ló írója. 29. Tennivaló. 31. Kelet-indiai gyümölcs. 33. ... Lajos, neves magyar színész volt. 34. Esküszegő. 36. Ög-... 38. Szilajon táncot jár. 39. Ittrium és ezüst vegyjele. 40. Őrmösbor. 41. Európai ország. 44. Diszes. 46. Becézett női név. 47. Olaszországi folyó. 48. Ez is mérték. 49. Cigaretta márka. 50. Becézett férfinév. 52. Jelentkezés. 54. Mely helyre? 55. A bőr felületén rajzolatot hoz létre. 58. A megváltó. 59. Nagy többség. 61. Osztrák és svéd kocsik nemzetközi betűjele. 62. Indíték. 64. Füstköd. 66. Oka betűi. 67. Lármás fölfordulás. 69. Kálium és szilícium vegyjele. 70. Szolmizációs hang. 71. Téli sporteszköz. 72. Kubikos-szerszám (eszköz). 74. Illeték. 75. Kötőszó. 76. Becsap. 77. Idegen női név. 79. N. P. 80. Felség franciául. 82. Ügyeletos orvos helytelen szóhasználat. 84. Javak ál-

lami tulajdonba vétele. 88. Operaszóló. 92. ...-méter, ezer méter. 93. Üzlet.

FÜGGŐLEGES: 1. A rét. 2. Éra. 3. Iridium darab! 4. Hóhér. 5. Az idézet harmadik része. 6. Több pápa neve. 7. Napszak. 8. Szerencseje van a lutrin. 9. Hamvveder. 10. Az idézet második része. 11. Köszönés. 12. Z, S. 13. Gárdonyi-cím szereplő. 14. Főre való. 15. Rozália-változat, fordítva. 16. Lucian... román költő. 25. Fárastó. 28. A törvényszéket járta. 29. Román kötélverő. 30. Háziallat. 31. Rezgéskeltő. 32. Réten sok van. 34. Igekötő. 35. Lanthoz hasonló hangszer. 36. Ruhát tisztít. 37. Fénymáz. 40. Az idézett aforizma befejező része. 41. Meggyőződés. 42. Haragos. 43. Edison másik neve. 45. Csatorna a Balatonnál. 51. Latin kettős magánhangzó. 53. Szín. 56. ...tragédiája, Bessenyei György műve. 57. Férfinév becézve. 58. Jövendőmondó. 60. Móricz "Nyilasa". 63. Szélesre nyitó. 64. Meddő. 65. Valamikor a jövőben. 68. I. D. 70. Örölt. 73. Koldulni kezd! 74. Azonos magánhangzók. 75. Móricz-novella. 78. A Szoborfaragó c. Forrás-kötet költőjének névbetűi. 79. Dieter... az Egy ifjúság regénye c. mű írója. 81. ...az Alföldön, Juhász Gyula verse. 83. Francia birtokos névmás. 84. Hálálkodik. 85. Ezer-románul. 86. S. O. Y. 87. Mikszáth-atyafiak. 89. Amercium. 90. Vágófelület. 91. Tiltószó.

K. KOVÁCS ANDRÁS

A HELIKON 7. számában közölt, *Biztató a tavaszban* című rejtőnyünk megfejtése: *Törölkönyved, gyűrd le fájdalommat, / Te nem azért vagy, hogy odaragadj.*

Főszerkesztő: SZILÁGYI ISTVÁN
Főszerkesztőhelyettes: KIRÁLY LÁSZLÓ
Felelős titkár: SIGMOND ISTVÁN

Főmunkatárs: SZABÓ GYULA
Szerkesztőség: LASZLÓFFY ALADÁR: világkultúra
SZÓCS ISTVÁN K. JAKAB ANTAL: vers, irodalomtörténet

MÓZES ATTILA: próza, kritika
NAGY Mária: olvasószerkesztő
RAKOSSY TIBOR: műszaki szerkesztő

Számlitógépes ürdelés: NAGY Mária; nyomtatja a Mészáros István Kis Miklós református sajtóközpont; felelős vezető: TONK ISTVÁN
A szerkesztőség címe: 3400 Cluj-Napoca, str. Iasilor 14. Postafiók (casuta postala) 245 Telefon: 132309, 132096

A HELIKON alapítványi támogatással jelenik meg - kiadja a ROMÁNIAI ÍRÓK SZÖVETSÉGE ISSN 1220-6288